NA KRILIMA LASTAVICE

Ahmet Hromadžić
1923 - 2003

Mario Mikulić: Ulje na kartonu, 1954.

NA KRILIMA LASTAVICE

IZLOŽBA
Hommage Ahmetu Hromadžiću

MUZEJ KNJIŽEVNOSTI I POZORIŠNE
UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

Sarajevo, 2009.

Tvrđava u rodnom selu Ahmeta Hromadžića
"Ima jedno mjesto koje me, ipak, ponajviše privlačilo. Stara tvrđava na brdu, gola i pusta, ali za nas dječake uvijek prepuna tajni".

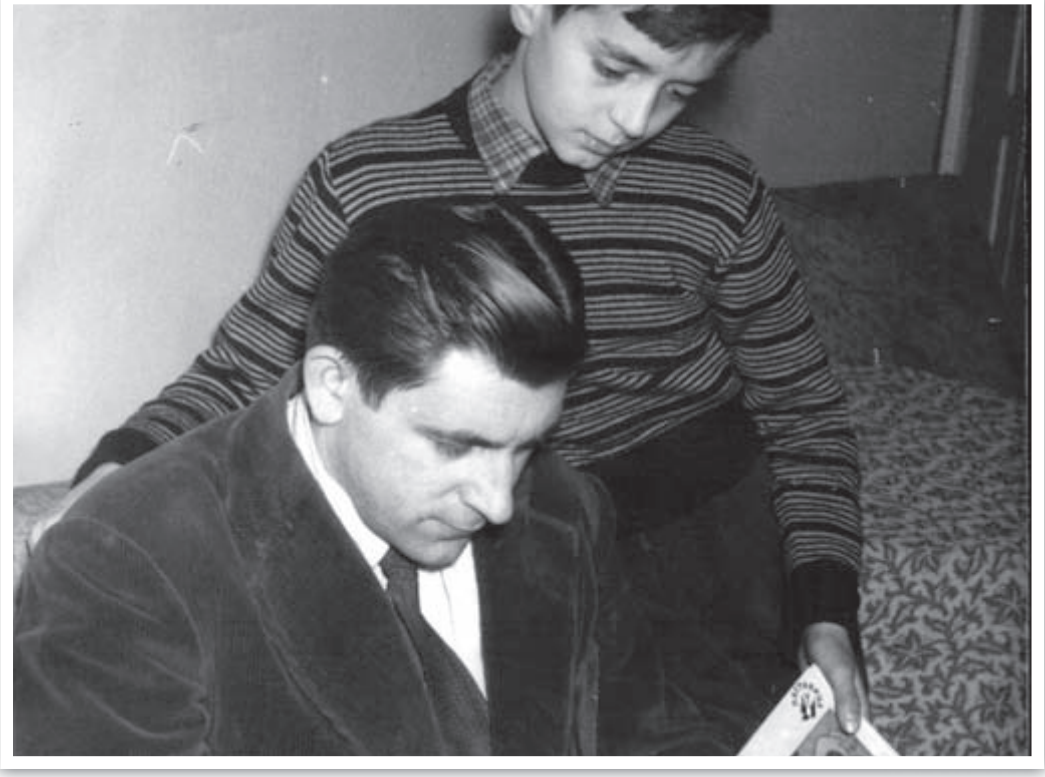

Ahmet Hromadžić

AHMET HROMADŽIĆ | **O SEBI**

Moja majka mi je rekla da sam se rodio u selu Bjelaju pod planinom Osječenicom, ali je u knjigama rođenih ostalo zapisano: da sam se rodio 11. oktobra 1923. godine u Bosanskom Petrovcu, u rodnoj kući, u rodnom mjestu mog oca. A knjige su knjige. Zapisano i ostalo. Bjelaj nije daleko od Bosanskog Petrovca, svega petnaestak kilometara hoda, putem ispod planine, pa to nije toliko važno. I zabune nema. Moj otac, šumar, koji je baš te godine i u te dane moga rođenja premješten u Bjelaj, nije ni sam bio siguran gdje da me upiše. I ostalo je kako je zapisano u knjigama. Ali ja znam da sam se rodio u Bjelaju, da sam tamo proveo djetinjstvo i mladost, da su tamo ostali moji najljepši dani igre i radosti. Tamo sam završio osnovnu školu, tamo su moji roditelji ostali sve do 1941. godine, do rata. Ja sam učio građansku školu u Bosanskom Petrovcu, pa srednju tehničku u Sarajevu, ali sam se svakog ljeta, i uvijek kad sam mogao, vraćao u Bjelaj, i bio sam uvijek nanovo srećan, što ću se tu sastati sa svojim prijateljima, što ću moći sa njima da provodim dane, da obilazim poznate i drage kutke, ili, prosto, da lutam šumom, u potrazi za jagodama, malinama i lješnicima.
Ima jedno mjesto koje me, ipak, ponajviše privlačilo. Stara tvrđava na brdu, gola i pusta, ali za nas dječake uvijek prepuna tajni. Tamo smo odlazili često. Tamo smo tražili ono što nikad nismo pronašli: zakopano blago i zakopano oružje. Kopali smo zemlju, ispod zidina prevrtali kamenje, a pronalazili samo ostatke razbijenog zemljanog posuđa i ništa više. Ali tajna je tajna. I mi smo se nadali. Mi smo vjerovali da ćemo otkriti bar jednu od mnogobrojnih tajni sakrivenih u zidinama tvrđave.

Tvrđava je bila i kuća mnogobrojnih čavki.

O tvrđavi su se pričale priče.

U tvrđavi smo i ja i moji prijatelji proveli mnogobrojne časove, mnoge dane, iz tvrđave sam ponio mnoge uspomene.

Ali ne manje od tvrđave, privlačila me planina. U proljeće, kad se kitila listom. Ljeti, kad su dozrijevale jagode. Podjesen, kad su dozrijevali lješnici. Upoznao sam mnoge staze i puteve po njoj, vidio sam tamo prvog zeca, kunu i vuka, čuo sam pjesmu nepoznatih ptica, upamtio sam zauvijek šum planine na vjetru, upamtio urlik vjetra nad njom, i prasak gromova i bljesak munja. Upoznao sam prirodu i zauvijek zavolio i šumu i život u njoj.

Proljeće mi je bilo najdraže godišnje doba. U proljeće su padale sve granice koje je djeci postavljala zima, u proljeće je opet sve bilo naše: i gajevi, i pašnjaci, i planina. U proljeće smo pronalazili stare cijevi, a kad nije bilo cijevi, pronalazili smo čvrste šuplje kosti, pravili topove i pucali. Barut se uvijek odnekud pronašao. A jednom veselje umalo što se nije završilo nesrećom, velikom nesrećom. Plamen upaljenog baruta zahvatio je jednog mog druga po licu, po očima. Mislili smo i vjerovali svi da će ostati slijep. Srećom, naša se strahovanja nisu obistinila. Oči su mu ostale zdrave, ali su mu po licu ostali ožiljci i brazgotine. Ta nesreća nije bila pouka samo za njega. To je bila pouka i za sve druge.
Pa, ipak, nikad u proljeće nisu prestajali da odjekuju pucnji po brdu, oko stare tvrđave, na visinama i u zabačenim jarugama. Djeca su uvijek odlazila tamo gdje je postojala najmanja opasnost da ih stariji iznenade i rastjeraju.

Tako je, eto, teklo moje djetinjstvo.

Prve knjige sam pročitao u građanskoj školi. Oduševio me je „Hajduk Stanko", a dogodilo se da sam u prvom razredu na kraju školske godine primio na poklon knjigu Danijela Defoa „Robinson Kruso". Tada sam počeo da čitam mnogo i požudno. Uzimao sam knjige iz školske biblioteke, a i kupovao sam kad god sam imao dovoljno novca. Ponajčešće sam obilazio izloge knjižare ukrašene knjigama, obilazio sam ih i bespomoćno zagledao šarene korice, koje su me mamile iza debelog stakla. Jednom je u taj izlog dospjela i knjiga Žila Verna „Svjetionik na kraju svijeta". Poželio sam da pročitam tu knjigu. Zbog nje sam ko zna koliko puta prošao pored izloga, ali nisam je mogao kupiti, nisam je ni kupio. I, gle slučaja! Baš tu istu knjigu dobio sam na kraju druge školske godine kao priznanje za dobar uspjeh u školi.

Više nisam prestajao da drugujem s knjigom. Pa i u srednjoj tehničkoj školi gdje se nije tražilo da učenici čitaju mnogo, a nisu ni imali vremena da čitaju, ja sam čitao. Pronalazio sam vrijeme. Pronalazio sam i knjige. Sabirao ih, čuvao i odnosio kući u svoje rodno selo. Tako sam počeo da stvaram i svoju biblioteku. Moje knjige su čitali i mnogi moji prijatelji, đaci, koji su se ljeti vraćali kući iz raznih gradova i škola, i seoski omladinci koji su završili osnovnu školu. Tako je nastala jedna čitalačka grupa. Knjige nisam donosio samo ja. Knjige su donosili i moji prijatelji. Bilo je tu knjiga zabavnih. Bilo je knjiga zabranjenih. I tako je trajalo sve do 1941. godine, do rata. Tada su mnogi ljudi, pa i ja, morali da se rastaju od dragih knjiga, kao od najdražih prijatelja. Okupacija je donijela svoje zakone. Svuda po Evropi kuda su stizali fašisti, palile su se i sakrivale knjige. Tako je moralo biti i u mom selu. Knjige su se morale čitati krišom, u zaklonima, jer

su se svuda pojavili špijuni, jer su svi koji su čitali ma i najmanje i najnevinije knjige postali opasni. Ja sam tada svoje najbolje i najdraže knjige zapakovao. Zakopao sam ih ispod jedne košnice u pčelinjaku, gdje se niko ne bi sjetio da ih traži. Mislio sam – rat neće dugo trajati. Mislio sam da mi knjige neće dugo ostati zakopane. Ali dogodilo se drukčije. Te knjige su zauvijek ostale u zemlji, jer je kuća ispod koje se nalazio pčelinjak porušena. Knjige su ostale ispod gomile kamenja. Kad sam poslije oslobođenja jednog dana došao tamo, nisam mogao ništa učiniti. Pa, i da sam raščistio gomilu kamenja, ne bih ništa dobio. Našao bih u zemlji istruli sanduk i u sanduku istrule knjige. Znao sam to. I bilo mi je žao. Bilo mi je neobično žao i bio sam tužan kao da sam se nalazio na grobu nekog prijatelja. Te knjige bi me vratile dragim uspomenama. Dragim drugovima koji su bili sad rasijani na sve strane, koji su izginuli u bitkama i u logorima, od kojih mnoge neću više nikad vidjeti. One su bile jedan dio moje mladosti, i mladosti mojih prijatelja, mladosti, koju je prekinuo rat. Knjige, skupa sa mnom, zakopao je i moj brat, koji se nije i neće nikad vratiti kući. I on je zauvijek ostao na bojnom polju.

Mogao bih da ispričam mnoge priče o knjigama s kojima sam drugovao. O njihovim sudbinama. U ratu posebno. Gledao sam knjige nagorjele, gledao sam knjige izbačene iz kuća, gledao sam knjige kako stoje u bibliotekama, u svojim policama, mrtve i napuštene. U ratu su i one, knjige, na kojima se odgajaju ljudi da budu dobri i plemeniti, postajale svjedoci mnogobrojnih zločina i bile su nemoćne. Po njima su nemilosrdno gazili, njih su uništavali i sakatili. Meni ih je bilo žao jer su knjige za mene bile uvijek kao živi stvorovi.

Isto tako kao što sam iz rodnog kraja ponio uspomene na djetinjstvo, ponio sam mnoge drage uspomene i iz Sarajeva na kasnije godine, na mladost. Tu, u školskim klupama, i izvan školskih klupa, stekao sam nove poznanike i prijatelje. Upoznao sam mladiće i djevojke plemenite i hrabre, uvijek spremne da pomognu drugom, uvijek spremne na žrtvu. Upoznao sam ih u oskudici. U radosti. Na izletima. U demonstracijama. Oni su pripadali jednoj mladosti koja je sanjala o revoluciji i koja se spremala za revoluciju. Ona se tada, u predvečerje rata, borila protiv fašista, koji su već gazili Evropom, oni su se kalili i spremali da ih dočekaju kad krenu na njihovu zemlju. I, kad je bilo potrebno, kad je došlo vrijeme, oni su ostavili udžbenike i sveske, oni su izašli iz klupa i prihvatili puške.

Rat nas je raspršio na stotine strana.
Mnoge više nikad nisam vidio.
Mnogi su postali junaci.

Tada, krajem marta 1941. godine, kad je u našem razredu, u našoj školi, održan posljednji čas i kad smo počeli da se razilazimo kućama, rat nam je još uvijek bio nepoznat. O junaštvu, o tragedijama, o pokoljima i pomorima, o seobama slušali smo priče ili čitali knjige. Ali mi smo bili generacija koja je morala da upozna sve strahote rata. Drugog svjetskog rata, koji nije zaobišao, koji nije ni mogao da zaobiđe našu zemlju.

Opet sam se našao u Bjelaju, s poznanicima i prijateljima koji su tamo živjeli, s đacima koji su se iz raznih gradova i raznih škola, kao i ja, povratili u moje i druga najbliža mjesta. Tu, u kraju pod planinom, daleko od velikih gradova, od pruga, od granica, u tišini koja je vladala svuda, priče o ratu koji tek što nije počeo, ličile su na velike laži. I vijesti o početku rata stigle su tamo sa zakašnjenjem, stigle su sa pričama o bombardovanju Beograda i s njemačkim kolonama koje su prošle najbližom cestom i koje su prolazile nekoliko dana i noći.

Ali to je bio još samo početak. Prve žrtve su pale kasnije. Počeli su ustaški pokolji, došlo je strašno vrijeme. Niko više nije bio siguran, i ništa više nije bilo sigurno. Kao da su iznikli iz zemlje, iz tamnih skrovišta, pojavili su se ljudi spremni za svaki zločin. Preko noći su mijenjali odjeću, preko noći su postali ubice i palikuće.

Padali su na zemlju strašni dani i još strašnije noći.

Tih dana, i kasnije, vidio sam mnogo, i naučio mnogo. Učio sam kako se kale ljudi. Učio sam kako se žrtvuje i odriče. Kako se voli i umire za svoju zemlju. Pokušao sam da ponešto od onog što sam doživio u svom rodnom kraju, u tim burnim danima, opišem u romanu „Labudova poljana". Ne znam koliko sam uspio da na čitaoca prenesem ono što sam želio. Da ih upoznam sa svojim prijateljima. Jer opisivao sam i sebe i njih u tim danima, opisivao sam svoje drage drugove koji su iz malog sela pod planinom krenuli na nepoznate puteve.

Pisao sam o Mahmutu Ibrahimpašiću-Maši, koji je poginuo u bitki za oslobođenje Beograda, i odlikovan ordenom Narodnog heroja. O njemu su mnogi čuli. O njegovim podvizima su mnogi čitali.

Pisao sam o Mahmutu Hodžiću, učeniku geodezije, koji je poginuo u jednoj bitki na Sutjesci. Kažu da je bio junak. I da je poginuo u jurišu na njemačke tenkove.

Pisao sam o Ćamilu Hrkiću, radniku, koga su, negdje u Njemačkoj, u zatvoru, mučili i ubili, ali on nijednog

svog druga nije odao, ostao je čist i pošten, gledajući smrti pravo u oči.

Pisao sam o Branku Polovini iz Krnjeuše, s kojim sam u građanskoj školi sjedio u istoj klupi, a koga sam 1941. godine ponovo upoznao. Zatvorili su ga i ubili. Vidio sam ga posljednji put kako stoji iza rešetaka petrovačkog zatvora i on je mene vidio, a ja nisam mogao da mu pomognem, nisam mogao čak ni da razgovaram sa njim, jer su pred zatvorom stajali ustaški stražari, ustaški krvnici.

Pisao sam o braći Rodićima – Radivoju i Slavku – iz Krnjeuše. Nijedan nije ostao živ. Slavka su ubili u zatvoru. Radivoje je poginuo i odlikovan je ordenom Narodnog heroja.

Pisao sam i o onima koji su ostali živi, i s kojima još i danas drugujem, i o onima koje nisam poznavao, a o kojima sam slušao priče. Pisaću još, jer mislim da je to moj dug prema dragim drugovima.

Jednog dana, odmah nakon oslobođenja naše zemlje, nakon završetka rata, navratio sam u svoje rodno mjesto. Bilo je porušeno. Bilo je popaljeno i pusto. Još se na svoja ognjišta nisu bili vratili oni koji su se raselili, još su svuda stajali tragovi rata.

Vidio sam dosta pustih sela.

Vidio sam dosta pustih ognjišta.

Ali ovdje, u mom selu, bilo mi je najteže. Tu mi je bilo sve poznato. Ljudi, kuće, svaki kamen i puteljak. Svuda me je ponešto podsjećalo na djetinjstvo, na prošlost, na igre i radosti djetinjstva. A dječaci s kojima sam se nekad igrao tu bili su već mladići, ako su ostali na životu. Znao sam da se svi više nikada neće sakupiti ovdje da obnove uspomene, da se porazgovaraju. Ali znao sam da će se uskoro na pustim ognjištima obnoviti život i da će na poljanama, na putevima, u napuštenoj školi – odjeknuti veseo dječji smijeh, da će grupa dječaka krenuti u lugove i gajeve da traži ptičja gnijezda, da će krenuti u planinu da beru jagode i maline. Tako je i bilo. I sreća je što je bilo tako, što se svuda, što se i u moj kraj vratila sloboda i radost.

Iz knjige *Dječji pisci o sebi*, 1969.

Sa školskim drugovima

Kao učenik Srednje tehničke škole u Sarajevu, 1938.

AHMET HROMADŽIĆ | **PLAMENA**

Zvali su je - Plamena. I dobro su joj ime dali, jer kad je noću letjela niko ne bi pomislio da to leti ptica već kakva mala zvijezda koja se otisnula s neba. A kad bi se spustila na odmor, negdje u grm ili u krošnju drveta, izgledalo je kao da je neko na tom mjestu upalio čudotvornu lampu. Sve živo – i ptice i zvijezde, bježale su iz svjetlosnog kruga u gust mrak i Plamena je uvijek ostajala sama. Zbog toga nije imala društva, nije imala prijatelja, a kad se to zna, lako je zaključiti da nije bila srećna.

Gdje se rodila?

Ni ona sama nije mogla odgovoriti na to pitanje, jer se djetinjstva nije sjećala. Ko zna kako i ko zna zašto? Možda je negdje na svijetu postojalo mjesto gdje su živjele plamene ptice, a ona se nesrećom, još dok je bila sasvim mala, izgubila i našla u tuđem svijetu.

Jesu li je iz nepoznatog zavičaja odnijeli vjetrovi?

Je li takav zavičaj zaista postojao?

Ako nije sa sigurnošću mogla da odgovori Plamena – ko bi drugi mogao. Ona je ipak vjerovala da postoji. Žudjela je za svojim zavičajem i tražila ga lutajući od planine do planine. Nadala se da će negdje sresti plamenu pticu, svoju sestru, radovala se unaprijed prvom razgovoru, radovala se mnogo čemu što će doživjeti. Preletjela je stotine rijeka, preletjela je mnoge planinske vrhove, stigla je do morske obale – i ništa. Plamenu pticu nije srela. Zavičaj nije našla.

Uzalud je pitala.

Uzalud je pjevala očekujući da se istom melodijom, istim glasom odazove druga ptica njenog roda. Njena pjesma čežnje gubila se u prostoru, u daljinama, i Plamena je sve više gubila nadu da će ikad naći ono što traži. Ali čežnja za zavičajem nije prestajala.

Dok se odmarala, noću kad je sve bilo pusto, kad se u planini nije čuo ni jedan glas, ona je, ne jedanput, sanjala kako će doletjeti u svoj zavičaj. Zamišljala ga je kako izgleda i bila uvjerena da se nalazi u kraju koji je najljepši na svijetu. Bila je uvjerena da tamo vječno sija sunce, da i drveće ima vatreno lišće, da su vode tople i drugačije od onih koje je dotad vidjela.

Često su joj čitave noći prolazile u takvom sanjarenju. I nije ih žalila. Zašto da žali kada su to bili najprijatniji časovi njenog života.

Godine su prolazile. Plamena nije prestala da luta.

Jednom usred zime zapala je u veliku šumu iznad koje su se neočekivano nagomilali tako gusti i tako crni oblaci da se dan malo razlikovao od noći. Snijeg je padao bez prestanka. Ptice nisu mogle da lete, jer su ih svuda dočekivali neprobojni zidovi oblaka. Hrane više nije bilo i one najslabije već su počele skapavati od gladi. A i ostale je prije ili kasnije čekala ista sudbina.

- Ako ne napustimo ovu planinu, propašćemo – govorile su jedna drugoj.

- A kako da je napustimo kad su svi putevi zatvoreni? Kad su svuda crni oblaci?

Plamena ih je slušala i pomislila:

„Možda bih mogla da im pomognem, da ih izvedem odavde. Osvjetljavajući im put, probiće se kroz oblak."

I rekla je pticama.

Ptice su se začudile.

Mnoge su posumnjale u mogućnost takvog poduhvata, ali su one najhrabrije i najpametnije rekle:

-Ako ništa ne pokušamo, propašćemo.

Ako pokušamo, postoji nada. Neka nas Plamena povede.

Tako je započeo smrtonosni let velikog ptičjeg jata kroz guste oblake, u neizvjesnost – jer se nije znalo dokle će stići i hoće li naći spas. Plamena je jurila naprijed. Poput zapaljene buktinje osvjetljavala je put i nije bila tužna, bila je ponosna i zadovoljna što ima vatreno perje. Samo da izdrži. Da joj ne ponestane snage jer bi to bio kraj. I ne samo njen - kraj velikog ptičjeg jata.

U početku je letjela lako, a kasnije sve teže, sve sporije. Mnoge su ptice već pale. Mnoge su posljednjim zamasima krila održavale život.

- Ne smiješ klonuti! – hrabrila je samu sebe Plamena. - Izdrži još malo. Tamo negdje iza oblaka grije sunce, toplo sunce kao u tvom zavičaju.

Koliko je trajao taj let niko ne bi mogao reći tačno. Niko nije mjerio vrijeme satom ni daljinu kilometrom. Ali pticama se učinio dug kao vječnost i kad su već i najhrabrije počele da gube nadu, Plamena ih je izvela u širok, svijetao prostor, bez snijega.

- Sunce! – uskliknula je. – Spas.

To je bilo sve što je mogla da kaže. Nestalo joj je snage, krila su joj klonula. Pala je na zemlju i nije se više podigla.

Ptice su pokušale da joj pomognu. I kad su vidjele da je sve uzalud, iskopale su grob i položile u zemlju njeno tijelo.

To je bio veliki, neobičan i tužan pogreb. Plamena je konačno stekla prijatelje. Ali nije ih vidjela kako plaču, nije ih čula šta govore. Nad njenim tijelom rasla je lagano zemljana humka. I ta humka je svake noći svijetlila u mraku kao što je nekada svijetlilo perje Plamene, koja je imala veliko i hrabro srce.

U ratnoj redakciji "Oslobođenja", 1944.

Sa ratnim drugovima

IBRAHIM KAJAN | **AHMET HROMADŽIĆ - PISAC VJEČNE MLADOSTI**

Ko se oslanja samo na vanjsku zbilju – pokajat će se; ko se oslanja samo na unutarnju zbilju – pokajat će se. S tom parafazom one znamenite rečenice iz drevne Aleksandride (da će se kajati oni koji uzmu...), mogao bih zapodjenuti razgovor o djelu velikog pisca Ahmeta Hromadžića, o njegovim fantastičnim prozama ostvarivanim u njegovim vlastitim oblicima "nove bajke". [1]

Hromadžić je u bosanskohercegovačku književnost ušao odmah po svršetku Drugog svjetskog rata - pripovijetkama i romanom *Labudova poljana* (1952) i vrlo brzo platio visoki ceh kritici oslobođenoj ideološkog punjenja. To, danas zaboravljeno razdoblje, i zaboravljena početnička Hromadžićeva djela u njemu, ostvarena u okviru socijalističkog realizma[2], prepuštena su književnim skladištima historičara književnosti.

Tada je otkrio svoj odraz u duhu jedne od nadrevnijih književnih vrsta, u bajci, jer je u njezinu jezgru bilo sve; bio je cijeli kozmos, bio je svijet i čovjek koji je lutao po njemu.

Ali, to nipošto ne znači da je bosanskohercegovačka književna kritika zabacila u potpunosti "odomaćenu timofejovsku koncepciju" i "usko i formalističko shvaćenu idejnost" - još je ona vrlo uspješno harala uništavajući ne samo djela, nego i njihove autore. Šezdesetih godina XX stoljeća još su bosanskohercegovačkim pisanim prostorom lutali razbijeni ostaci ideoloških i pedagoških čistunaca koji su se zgražali nad bajkama, zabranjenim u pedesetim godinama, s razloga da nude potpuno izmišljene predmete (npr. čarobni štapić) i nepostojeća bića (vile, vještice itd.), optužujući je, gotovo izravno, čistim ideološkim neprijateljom "nove stvarnosti".

Otuda Hromadžićeva opreznost: oblikuje svoju bajku kao smanjeni, zgusnuti svijet u kojem počiva čovjekovo jezgro, a priču ispunjava simbolima arhetipskog porijekla, prekrivši je personifikacijskom i alegorijskom mrežom značenja posvemašnje svježine trajnog isijavanja neusporedivog očuđenja zatečenog i zadanog svijeta, uzdignuta u imaginacijski prostor "tajnih života" ptica, zagonetnih jezera i zakritih planina, mitskih naslaga opipljivih tvrđava i likova koji povezuju podzemni i nadzemni svijet, ktonskih patuljaka.

Vrlo su zanimljive promjene pozicija pripovjedačeva glasa u Hromadžićevim bajkovitim oblicima: nerijetko se, što je za ovu vrstu neobično, javlja **ja** (ich forma), koje od izravnog piščeva uplitanja - preuzima i nastavlja drugi, izabrani lik. Ta inovacija odnosi se poglavito na njegove romaneskne strukture, u kojima govori sve i svi komuniciraju: mrtvo i živo, vjetrovi i ljudi, ptice i patuljci, vukovi i drveće, baš kao što je "bilo" u početku svijeta o čemu – medijem bajke – upozorava čovjekovo nesvjesno. Otuda se recipijent, čitajući tekst – "zaboravlja" pa postaje nesvjestan prostorne dimenzije po kojoj fabulativna matica rasipa građu čudesnih vizija, boja, glasova i poruka iz dubine našega skrivenog bića. Kada su, dakle, veće cjeline u pitanju, Hromadžić svoje zavođenje započinje okvirnom pričom (gotovo u svim romanima i zbirkama priča koje tako postaju "nesigurne, hlabave romaneskne strukture") – iz opipljivog i zbiljnog svijeta, koji se opkoljava fantastičnim ozbiljenjem bajkovnih elemenata.

U horizontu kritičke recepcije Hromadžićev tekst je posebno zapažen po bogatom svijetu motiva i simbola naseljenih u poetsku pređu podjednako njegovih čudesnih "priča o pticama" *(Patuljak vam priča)* i romana *(Patuljak iz Zaboravljene zemlje, Okamenjeni vukovi)*. Prvi kritičari doduše o tome ne govore ništa, ali s pojavom zapadnih utjecaja na ukupni (ex)jugoslavenski književni život i književnu misao, osobito podstaknutih antropološkim istraživanjima i strukturalističkom kritikom, Hromadžićev bajkoviti dekor zadobit će nova tumačenja i prosvjetljenja, koja traju do danas. Tako će se primjerice u kritičkim zamasima, najpre D. Jeknića, a potom i R. Prelevića, gotovo u prvi plan uzdignuti "krug Hromadžićevih motiva i simbola" koji dobrim dijelom prekriva, gotovo ukupno, njegovo djelo, zatičući ih čak i u njegovom prvom romanu *Labudova poljana* (motivi jezera, planine i tvrđave).

Jezero je, protumačeno poznatim *Rječnikom simbola*, "Zemljino oko kroz koje stanovnici podzemnog svijeta mogu vidjeti ljude, životinje, biljke itd.",[3] a planina je gotovo ekskluzivno mjesto u koje se smiještaju Hromadžićeve fabule. U njezinim pukotinama, u podzemnim prostorijama, u rudnicima ili kovačnicama djeluju i patuljci (poput Hromadžićeva Kovača, recimo), pa je planina još jedan zaseban elementarni prostor životne cjeline, nakrcan čudesnim zvukovnim efektima, svjetlosnim vizijama i obmanama, scenama dramatičnih zbivanja - podjednako na njezinoj površini i ispod njezine površine. Ukratko: planina je uvijek – velika zagonetka. Kao treći motiv iz samog vrha autorova interesa, svakako je tvrđava na planini. Tvrđava je jedan od dominantnijih motiva uzdignutih na razinu vrlo slojevitog simbola, mada poznatog ali, začudo, uvijek svježeg i obnoviteljskog. Tvrđava, puna tajni pod ruševinama, susreće se u priči "Jato" *(Patuljak vam priča)*, pa u "Tvrđavi" *(Zelena šuma)* – ponovljenog u *Patuljku iz Zaboravljene zemlje*, zatim u *Okamenjenim vukovima*, najposlije i u realističkom ispisu *Bistrih potoka*. *"Ona je i ovdje"* – piše Jeknić misleći na posljednji naslov, *"spokojna i neukrotiva" "kao zver izvan naše sudbine", "kamena i tvrda", "oronula, ali još uspravna". "U njoj se, kao i pre, još čuju glasovi čavki i zov sove".*[4]

To miješanje i prelijevanje vizualnog i auditivnog dograđeno imaginacijom nekog arhetipskog, podsvjesnog izvora, izgrađuje od Hromadžićevih rečenica gotovo

lirskog zapisa, potpuno izvornu, potpuno originalnu tvorevinu visokog umjetničkog dometa. Simbolična razina tvrđave je osobito složena i izazovna, puna nižih redova simboličkih i metaforičkih značenja.

I – patuljak, biće s drugog svijeta. Patuljak, ktonski simbolični lik, vrvi od značenja. Za ovu priliku, poslužit ćemo se citiranim Rječnikom, i to samo jednim tumačenjem koje ga određuje likom što "govori u zagonetkama", koji je "biće tajne". Za njega se kaže da se "odrekao ljubavi" a da je "ostao prisno vezan za prirodu kojoj poznaje sve tajne"[5] (što ga, kao književni lik, vjerovatno čini bliskim djeci).

Nadahnut prije svega baštinom, usmenom fantastičnom prozom, pročišćenom lahkoćom, gotovo fluidnošću leksičkog blaga poredanog u pjesničke rečenice, Hromadžić izuzetno skladno, elegantno i prelijepo dimenzionira prostor svojih proza "nove bajke", osebujnim muzičkim recitativom velikog optimizma i unutarnjeg osjećanja punog zadovoljstva. Rečenična, "poetska fraza", ostat će stilska konstanta gotovo u svim kasnijim naslovima, uključujući i proze realističke naracije, kakvi su mu romani *Bistri potoci* i *Dječak jaše konja*. Pa i postupak kombiniranja poetskih, fantastičnih i realističnih narativnih blokova, bit će proveden, čak i tamo gdje se nije moralo očekivati.

Moglo bi se, umjesto zaključka, reći da je Hromadžić ne samo priznao, nego na svoj način i obogatio univerzalno biće bajke, koje, "ne razlučujući se od bića djetinjstva, sa njim tvori vječni svijet ljepote i igre, stav trajanja u kome je svijest o budućnosti i sudbini – svijest prevladavanja otpora i zastoja." Hromadžić je težio ispunjenju žudnje ljudskog sna – uspostaviti izgubljeni sklad i vratiti nas – sretne i sigurne – u izgubljeni Raj djetinjstva. Zbog toga i jest tako veliki pisac, a ne samo po formalnom uvrštavanju na Akademijinu listu besmrtnika.

2009.

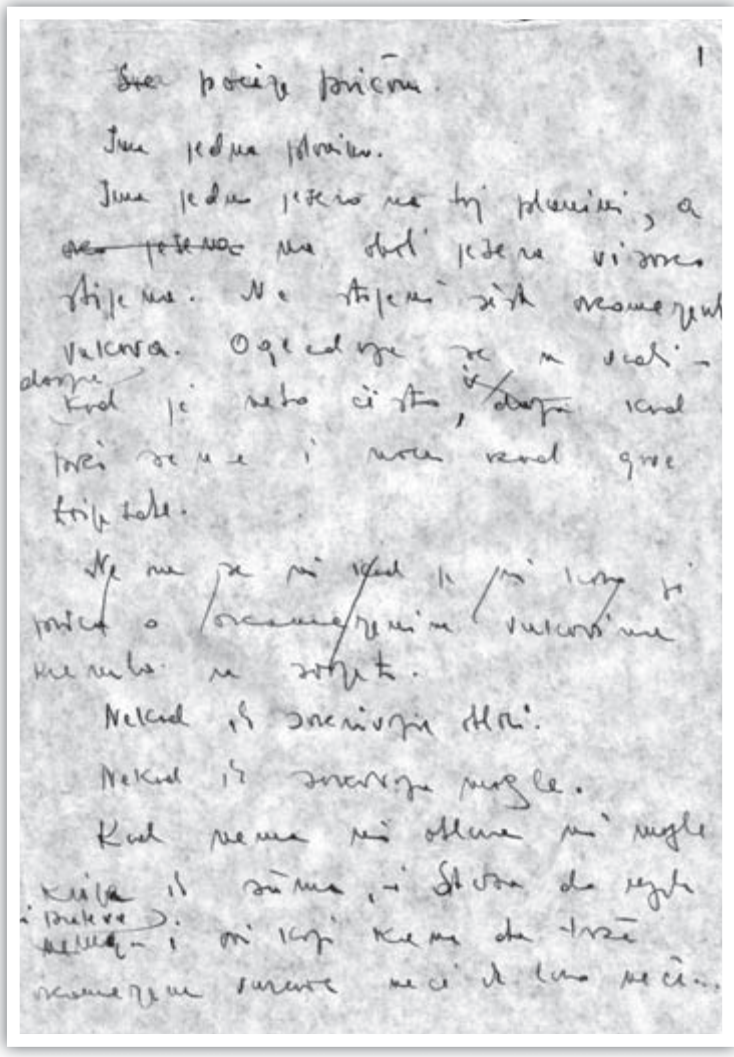

Rukopis iz romana *Okamenjeni vukovi*

1 HROMADŽIĆ, AHMET (književnik i akademik) rođen je 11. oktobra 1923, u selu Bjelaju kraj Bosanskog Petrovca, a umro 1. januara 2003. godine u Sarajevu. Iz bibliografije: *Labudova poljana*, roman, 1952, *Patuljak iz Zaboravljene zemlje*, roman, 1956, *Patuljak vam priča*, priče, 1957, *Okamenjeni vukovi*, roman, 1964, *Zlatorun*, priče, 1966, *Zelengor*, priče, 1971, *Bistri potoci*, roman, 1972, *Dječak jaše konja*, roman, 1976.

2 Palavestra, Predrag: *Ahmet Hromadžić: Labudova poljana*, Život, Sarajevo, novembar, 1952, str. 129

3 Shevalier, J. – Gheerbrant, A.: *Rječnik simbola*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 229

4 Jeknić, Dragoljub: *Stvaralaštvo za decu Ahmeta Hromadžića*, u: Mlade reči, Ulaznica, Zrenjanin, 1974, str. 78

5 Shevalier, J. – Gheerbrant, A., isto, str. 482

Književnici pred ulazom u livanjsku pećinu

Ahmet Hromadžić, Risto Trifković,
Izet Sarajlić i Hilmo Hodžić, zima 1958.

AHMET HROMADŽIĆ | **DJEČAK JAŠE KONJA**

(...) Kvak je malo znao o ratovima. Ono što je učio u školi, brzo je zaboravio. Znao je samo da se u ratovima pokreću velike vojske, da se puca i ubija, a baka je još govorila da ratovi donose i glad i velike nevolje. On se čudio kako može nastati glad kad se polja oru i njive okopavaju, kad voćnjaci cvjetaju i rađaju, a nije se mnogo ni raspitivao jer gladan nije bio, a mnogo mu nije ni trebalo.

Kad je rat počeo, u Kamenom se ništa posebno nije dogodilo.

Niti se pucalo, niti se čula pucnjava.

Još je vladala tišina i u planini i ispod planine.

Pokazalo se brzo da je to bio samo privid.

Iza planine, iz pustog nebeskog plavetnila dojuri avion, obruši se naglo, i projuri nisko kao da će pasti ili se spustiti negdje u polju. Iza njega je ostajao trag, a ispod njega se povi drveće i zatalasa trava. Ko se nađe u Kamenom, pogleda u nebo.

Tada je i počelo.

Po krovovima kuća, po dvorištima, niz ledine i putove, prosuli su se teški meci.

Nebo se ispuni praskom.

Avion je projurio pa se opet povratio i opet su se ognjene zmije spustile na zemlju. Malo je ko dospio da potraži zaklon, jer se činilo da zaklona i nema, i da se samo bijegom može sačuvati glava. I pojurili su ljudi, ne znajući gdje će se zaustaviti.

Propinjali su se i jurili preplašeni konji, zakokodakale kokoši, zalajali psi. Čuli su se uplašeni glasovi, dječiji plač.

Kvak se u tom času našao na otvorenom prostoru. Vidio je dobro kako su meci brazdali zemlju, pa se bacio u prvu živicu, zabio glavu u travu i trnje, skupio se da postane manji. Kao da baš njega traže i gađaju. Sve je bilo ispunjeno zaglušenom jekom, a on više nije vidio ništa, jer on nije dizao glavu, dok ne nasta tišina.

Avion se opet podizao u plavo nebo, postajao je sve manji i manji, dok se nije izgubio iza planinskih kosa.

Kvak se nije odmah izvukao iz živice.

«Može se opet vratiti» - pomislio je.

Trnje ga je izbolo i izgrebalo po licu i rukama, a osjetio je to i vidio tek kad ga je napustio strah.

Kvak više nije bio siguran da se i u Kamenom neće ratovati, a nije on bio jedini koji je izveo takav zaključak.

Ako je Kameno potražio i našao avion, neće ga zaobići ni vojska.

Kada – jedino se to nije znalo.

Prvi napad je prošao srećno. Kameno se nije zavilo u crninu, ali su u kuće i među ljude ušli strah i nespokojstvo.

Kameno je iščekivalo.

A tog istog dana u sumrak stiže odnekud i zaustavi se u polju komora nepoznate jedinice, koja je išla ili iza nje ili ispred nje ili je tražila svoju jedinicu, a nije mogla da je nađe.

Izgledalo je da će tu ostati dok im ne jave da ponovo krenu. Ali vojnici samo zanoćiše a ne osvanuše u polju. U mraku se raziđoše, krenuše na sve strane, tražeći po zvijezdama puteve koji će ih odvesti u njihove krajeve, do kuća. Ostaviše i zaprege i kola i opremu – sve što je bilo teško i što im više nije bilo potrebno.

Prođoše neki kroz Kameno i u hodu kazaše:

- Dolaze Nijemci, naša se vojska povlači i rastura. Nema više ko da je vodi.

- Kako? – pitali su ih.

- Zašto?

Vojnici su mogli samo da odgovore:

- Oficiri su nas napustili, mi nemamo više kuda. Ako nas uhvate, otjeraće nas u ropstvo.

Prošli su i ostavili neveseo glas u zlosutnoj noći.

A još se nešto dogodi.

U mraku nesta bez traga sve što je ostalo iza vojske jer se u Kamenom malo spavalo, a ujutro se nije znalo ko je što našao i odnio.

- A kome da ostane? – pitali su.

Bilo je sve napušteno.

Kola su krenula niz brdo.

Ko nije stigao na vrijeme, ostao je praznih šaka. A tako je upravo prošao i Kvak. I on je pojurio u polje u osvit dana, uvjeren da će sad ili nikad doći do puške – jer gdje je vojska, tamo su i puške. Prevarile su ga i glasine koje su jurile po Kamenom da je iza vojske ostala tolika ratna oprema, da svako može uzeti šta želi.

Pušku nije našao. Ni metak, čak ni praznu čahuru. Ili je sve bilo razneseno ili je priča bila preuveličana kad njemu ništa nije ostalo.

Kvak se narugao sam sebi.

- Jesi pojurio kao lud na mekinje. Kome bi ostavili pušku ako ne tebi?

Nije se oneraspoložio. Kad je već ispalo tako – neka je. Ako je propustio jednu priliku, neće drugu.

On odluči da prođe šumarke i gajeve, naslonjene na rub polja, da potraži svračija gnijezda i pokupi jaja. Bolje išta – nego ništa. Imao je vremena. Pred njim je bio dan koji je tek počinjao.

Tako je lutajući naišao na bijelog, osedlanog konja. Vidio ga je kako se lagano kreće poljanom i pase, a očekivao je da će negdje blizu opaziti i jahača.

Konj ga je odmah osjetio. Uznemireno je podigao glavu, pripremajući se da skoči i pojuri.

Kvak je zastao i sačekao dok se konj umiri, a da se pojavi ili javi njegov jahač. Ko zna ko je i kakav je. Konj može da pobjegne u šumu a da on, Kvak, pojede vatru ili batine zbog toga. Stajao je ne znajući šta da učini.

«Možda jahač spava?» - pomislio je.

Još je bilo jutro.

Odlomak iz romana *Dječak jaše konja*, 1977.

Žiri "Narodne prosvjete" za dodjelu nagrade za roman, 1958.:
Ahmet Hromadžić, Meša Selimović, Milan Bogdanović, Mustafa Zirić, Vlatko Pavletić i Brato Čišić

IRFAN HOROZOVIĆ | **AHMET NAM PRIČA**

Čitati danas Ahmeta Hromadžića povod je za višestruko iznenađenje. U njegovim jednostavnim, na prvi pogled neobaveznim prozama i pričanju nalik na igru konstituiran je jedan posve precizno oblikovan svijet, sa svojim iskustvom i porukama.

Ta počesto vrlo zavodljiva raspričanost vodi nas do konačnog smisla pripovijedanja – do priče koju i sami možemo ispričati, baš onako kako ju je u samoj priči neko ispričao. Ili drukčije?! *Sve počinje pričom* naziv je, ne slučajno, uvoda u roman o srndaću i okamenjenim vukovima.

Patuljak iz Zaboravljene zemlje.

Patuljak vam priča.

Okamenjeni vukovi.

Zelena šuma.

Zlatorun.

Zelengor.

Šta je i gdje je Zaboravljena zemlja? Iako opisana, ovlaš, onako kako se inače služi riječima Ahmet Hromadžić, kao akvarelnim kistom, ona ostaje naslućivanje – naslućivanje zemlje u kojoj ćemo živjeti i pokušavati prepoznati sve njene tajne.

Nakon epizode s *Labudovom poljanom*, romana kojega je zamišljao kao jednog u nizu, poput *Tihog Dona*, romana promjena, preobražaja i velikog pokreta masa, po vlastitom kazivanju, i traumatičnog iskustva koje je uslijedilo (optužujuća sumnja gotovo uvijek prati takve književne pothvate), Hromadžić je objavio priču iz djetinjstva, svoju prvu priču za djecu – *Jabuka*.

To je bio uvod u njegovo istinsko djelo, neobično, jedinstveno u našoj književnosti i u književnostima regiona.

Čini se da je Hromadžićev opus otad saga o sanjanom zavičaju. I ta kaza, priče iz tih kazivanja o kojima nam svjedoče njegovi pripovjedači, govore da su oni ispričani djeci, dječacima zapravo u onim godinama kad pokušavaju razabrati svijet.

Dječaštvo u zavičaju.

Sve su priče ispričane u prostoru između realiteta i irealiteta. Doba i vrijeme dječaštva je Hromadžićev realitet, a ono ispričano zapravo neobična, metaforična vijest o svijetu u koji su dječaci zakoračili. Taj irealitet, bez obzira govori li ga patuljak pripovjedač, djed, baka ili neko nepoznat zapravo je svijest o odrastanju i o bitnim pričama.

I patuljcima.

Književni kritičari su se pitali otkud patuljci u njegovu djelu? Neki su pronašli svoj odgovor u vremenu kad je bio utemeljitelj i dugogodišnji urednik legendarne edicije književnosti za djecu *Lastavica*. I kad je u njoj objavio nekoliko knjiga u kojima su patuljci bili junaci.

Ipak, odgovor je, čini se, u priči samoj. Odgovor je u zavičaju i u narodnim i drugim pričama o njemu. I u pričama patuljaka, naravno.

Svijet ljudi i svijet patuljaka dodiruju se samo pričom. Između njih je samo magla u kojoj su jedni drugima nevidljivi. Istinska spona koja ih vezuje je naslućivanje i čitanje svijeta, a to je moguće samo u onoj prvoj, prvotnoj školi života – u odrastanju i gledanju vlastitim očima, dok pravila i običaji nisu na vid navukli mrenu po dogovorenoj mreni uređenog svijeta.

Samo pojavljivanje patuljaka u tom svijetu čini ga nestabilnim.

Priča o životu patuljaka nagovještava razne druge mogućnosti, mogućnosti različitih života.

Jednako takav je i život srndaća, vuka, medvjeda i životi različitih ptica o kojima se često pripovijeda u Hromadžićevim prozama. Zaista i običnih i neobičnih ptica.

O čemu nam je doista Ahmet pričao dok je zapisivao *Patuljka iz Zaboravljene zemlje* i *Okamenjene vukove*? Čini se da odgovore u njima treba neprestano tražiti. Kao i u malim pričama, ponekad bliskim zapisu.

Većina njegovih kratkih priča doima se kao sublimirano esejističko zapažanje.

Plamena i Ptica rugalica, Zlatorun i Ukleti vuk, te Medvjed Miško i Zelengor, iz istoimenih priča, dijele zajedničku konstantu primjerenu Hromadžićevom književnom svijetu: simbolička su slika pustolovine zvane život. Život sa oznakom. Život označenih. Blistavošću, zvoncem ili slobodom. I ne samo oni. Moglo bi se kazati da je Hromadžićev opus za djecu zapravo jedna knjiga sa zapisima o iskustvima odrastanja i života uopće.

To nije samo priča o čovjeku.

O dječacima i djevojčicama.

O starim gradovima, tvrđavama, šumama, jezerima i njihovim stanovnicima.

Priča je to o duhu koji nas okružuje, diše i djeluje oko nas i dijeli našu sudbinu, vidjeli mi to ili ne.

To nije samo priča za male čitače i čitateljice.

Čak ni za one koji se smatraju vječno mladima.

Pripovjedač ne bira uvijek svog slušača ili čitača. Iako ga prepoznaje.

Priča je prostor u kojemu svako ima svoje mjesto.

A način na koji nam Ahmet priča najčešće je način narodnog pripovjedača, spokojnog i sveznajućeg, čije riječi relativiziraju sve ono što za samu priču nije suštinski važno i što bi moglo, u poplavi riječi, zapetljati priču u stranputice, sputati je, kao zečeve i vukove u onoj njegovoj djedovoj priči *Čudne zamke*.

I priča nam to sa smiješkom kakav je zasigurno imao kad je bio dječak.

2009.

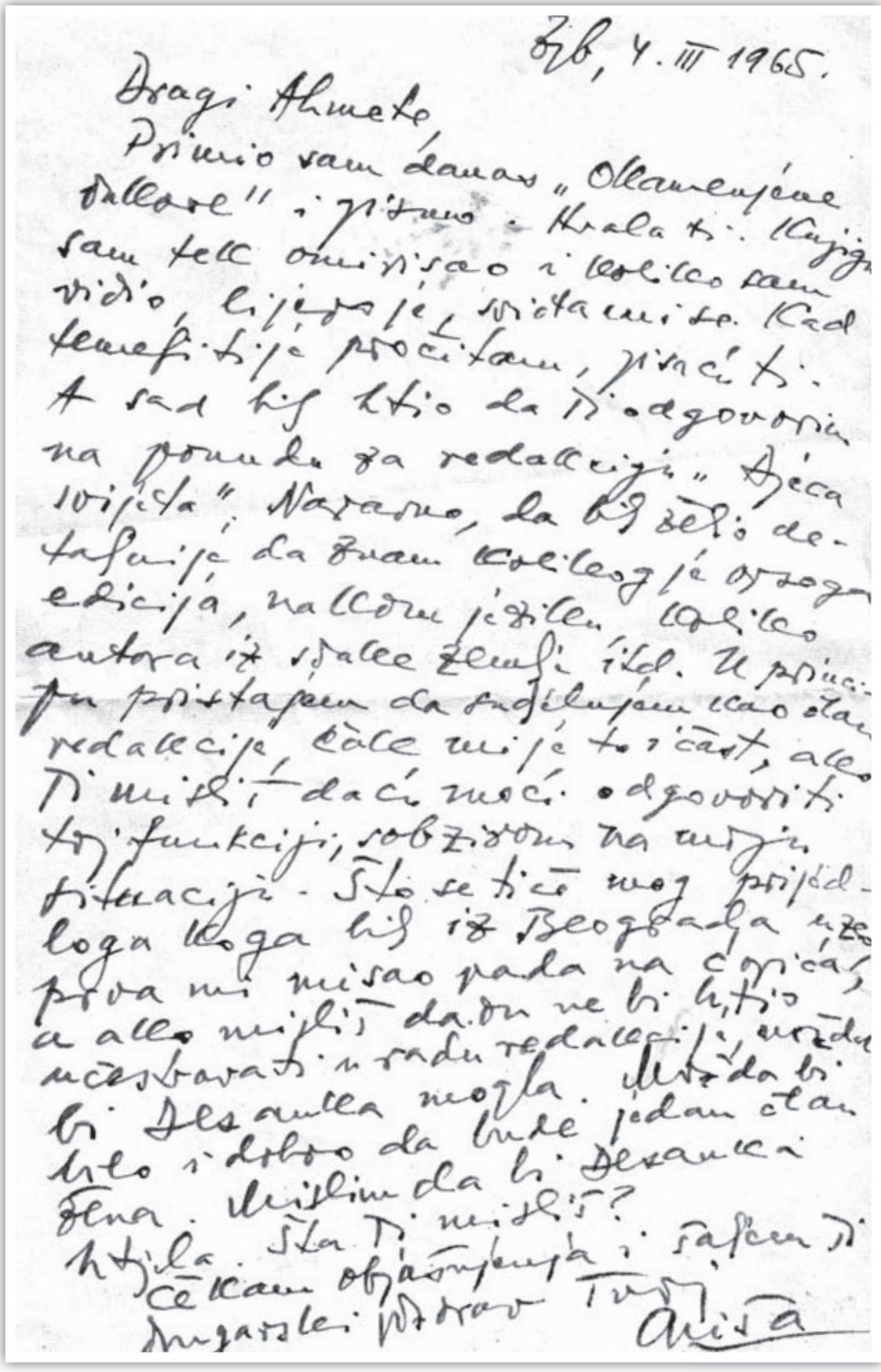

Pismo Grigora Viteza

AHMET HROMADŽIĆ | **JEDNA TRKA I JEDAN KRAJ**

Ništa se nije dogodilo odmah.

Nije se znalo traže li vukovi Srebrenka, jesu li i oni sve zaboravili poslije požara, poslije velike nesreće koja je zadesila planinu. Pojavljivali su se povremeno, iščezavali nekud i opet se vraćali, ljuti i nemilosrdni.

Prikuči se tako i jesen.

Pade prvi list.

Prosuše se po travnim poljanama opaljenim mrazom dozrele divlje jabuke i kruške, pa onda i žuti lješnjaci počeše da se krune. Mudri i vrijedni šumski stanovnici, oni što su dobro znali šta znače duge i hladne zime, požuriše da hranom natrpaju svoja skrovišta, da pokupe i ujagme što više mogu.

Izgledalo je kao i uvijek, da su u šumi najvrednije vesele vjeverice.

One su mogle da se vide svuda i u svako doba. One su uvijek nekud žurile i nešto nosile. Ili lješnik. Ili orah. Bilo šta, samo da je više u tajnom skrovištu, negdje u utrobi drveta, ili negdje ispod korijena drveta.

Provrijednili su se, mora se priznati, i mrzovoljni jazavci, i okretni puhovi, i još mnogi, mnogi drugi, pa su dobre i oštre oči mogle otkriti i vidjeti ono što se rijetko može vidjeti. Činilo se da se planina užurbano priprema za rat, pa se sve diglo na noge, sve počelo da sprema za odbranu. Rat. Pa, zar se ne bi moglo reći da je zima najavila rat? Moglo bi, zašto ne. I svi su to znali, i svi su se žurili da dobro dočekaju njenu prvu navalu, da izdrže opsadu koja može trajati dugo, dugo.

Lješnici su te godine rodili kao rijetko kad. A kaže se:

- Kad lješnici rode, biće duga i oštra zima.

I možda je baš dolazila takva, možda to uvijek na vrijeme osjete životinje, možda se i ove godine dogodilo tako.

Srebrenko još nije osjećao ni glad ni strah pred zimom.

On je pripadao rodu koji nije spremao zimnicu, njemu je još uvijek prijalo sunce, on je jesen dočekao snažnije nego ikad.

Pa ipak, on nije bio miran. Zbog vukova, zbog svojih zakletih neprijatelja.

Osjećao je da ga traže, osjećao je da će ga jednom, kad-tad pronaći, ali nije znao šta će se tada dogoditi. I nije se varao. Vukovi su ga tražili i pronašli su ga jednog jutra na poljani, preko koje se upravo provlačila magla. Tada i tako je počela trka kroz šumu, trka neupamćena.

Srebrenko je bježao.

Vukovi su jurili za njim, odlučni da ga gone dok ga ne uhvate, da ga gone preko svih poljana, da ga gone kroz sve šume, pa makar morali da ga gone do kraja svijeta.

Bio je to strašan lov.

Bila je to trka za Srebrenkov život, i on je to osjećao dobro, sasvim dobro.

Osjećao je to ne samo on. Osjetili su to svi koji su toga jutra vidjeli šta se dogodilo na poljani, svi koji su čuli urlik vučji, urlik koji je unaprijed objavljivao pobjedu.

Srebrenka više nije mogla da sakrije ni gusta šuma, ni magla.

Srebrenku više nisu mogli da pomognu ni njegovi najbolji prijatelji.

Ostale su mu samo njegove brze noge, njegova mudrost.

Ali, i vukovi su bili snažni i brzi, i nije ih bilo lako nadmudriti. To nije bio jedan vuk, to nije bio obični čopor vukova, to su bili vukovi kakve planina dugo nije poznavala. Njega su gonili vukovi koji su ga dugo tražili, koji su ga tražili da mu se osvete.

Pokušavao je, ipak, da ih zavara, da zametne trag.

Preskakao je potoke i jaruge, krila ga je magla koja se valjala planinom, pa opet ništa. Vukovi su ga brzo pronalazili i nastavljali da gone.

Ponekad mu se činilo da je izmakao potjeri. Obradovao bi se, ohrabrio. Ali, za kratko. Ako i nije uvijek mogao da vidi svoje neprijatelje, da vidi vukove, mogao je da ih osjeti po mirisu, čuo je njihov urlik ili šušanj lišća pod njihovim nogama.

Planinu je Srebrenko poznavao dobro, predobro.

Nijedan se srndać ne bi mogao pohvaliti da poznaje toliko staza, toliko kutaka, toliko poljana kao on.

Kuda sve nije zalazio?

Šta sve nije vidio?

I zbog toga je možda i odlučio da potraži spas na vrhu planine, tamo gdje se vječno gomilaju oblaci i utrkuju vjetrovi. Ili, da potraži spas negdje iza vrha planine, gdje vukovi nikad nisu stizali i gdje neće stići.

Jurio je uz strme strane, jurio je kroz doline koliko je mogao i koliko je imao snage.

Jutro je već odavno prošlo, a trka je trajala, trajala.

Sunce se pojavljivalo samo ponekad, pojavljivalo se iz magle samo toliko da se pokaže, da pogleda šta se događa i da opet nestane.

Ne jedanput učinilo se Srebrenku da mora pasti. Da će pasti. Kad je zastao da predahne, da oslušne, osjećao je kako ga vuče zemlja, osjećao je kako ga umor mami da se spusti u travu, na lišće.

Da se spusti samo jedan tren. I spustio bi se da ga vukovi nisu opominjali, da nisu javljali o tome da su blizu i da ga još gone. Zbog toga je uvijek ponovo morao da prikuplja novu snagu, i zbog toga je nastavljao da juri planinom.

Istrčao je najednom iz magle.

Istrčao je na vrh planine.

Istrčao je u sunčani dan koji više nisu zaklanjali ni oblaci ni magle.

I tada, baš tada se dogodilo nešto neočekivano.

Tada je planinu počeo da potresa čudan tutanj. Zadrhtalo je drveće, zadrhtalo je kamenje, a negdje u dubini, ispod planine, rušilo se nešto, kotrljalo i lomilo sve jače, sve bučnije. Činilo se: propašće, nestaće u tamnim dubinama zemlje čitava planina. Zauvijek. Ostaće samo ogromna, tamna rupa koja će se možda napuniti vodom, pa će se stvoriti novo jezero, ili novo more. Činilo se baš tako.

Ne, nije potonula planina.

Ali, nije dugo potrajala ni tutnjava. Na samom vrhu planine napukla je zemlja, pa je ta pukotina počela da se širi.

Tada i tako su na jednoj strani ostali vukovi, a na drugoj Srebrenko.

Zaustavili su se vukovi. Nisu mogli da preskoče, nisu mogli da zaobiđu provaliju koja se ispriječila pred njima, koja ih je zaustavila. A pokušavali su i jedno i drugo, i pokušavali su dugo.

Bili su bijesni.

Urlali su, sijevali su očima i škljocali zubima.

Ispred njih, kroz šumu, izmicala je njihova žrtva, izmicao je Srebrenko. Toliko dugo tražen. Toliko gonjen. Izmicao je baš sada, kad im se činilo da su ga već uhvatili, kad je bio na izmaku snage.

Izmicao je zauvijek.

Oni ga više nisu vidjeli.

Oni više nisu čuli bat njegovih nogu.

A ni Srebrenko nije znao da ga vukovi jure. I on je malaksavao. U njemu je ostalo još malo, sasvim malo snage i on je počeo da posrće, da se teško diže pa da opet posrće.

- Kraj, - pomislio je. – Ovo je kraj.

Onda, najednom, nestalo je sunca, najednom se ugasilo sunce i počela da se spušta tama.

Zemlja je počela jače, još jače da podrhtava.

Tamni oblaci su zaklonili sunce i nebo.

Pa, bilo bi, ipak, dobro da je ostalo tako. Ali nije ostalo. Iz zemlje na vrhu planine suknuo je najednom plamen, podigao se u potamnjelo nebo plameni stub, koji je svakog časa postajao veći i snažniji. Sve se najednom promijenilo, i učinilo se opet da će propasti zemlja nekud duboko, duboko.

Planinom se samo pronosio glas:

- Bježite! Bježite!

I sve je bježalo.

Sve živo je bježalo u ludom strahu, u panici. Bježalo je što dalje od vrha planine, što dalje od plamena i dima, jer niko nije mogao odgonetnuti što se to dogodilo i šta se to događa, niko nije umio kazati kakva se to nova opasnost nadvila nad planinom.

I Srebrenko koji je trošio posljednju snagu, počeo je opet da juri. I nije više bježao zato što su ga gonili vukovi. On je sad bježao od nečeg što dotad nije vidio, što nije upoznao, od nemani koja je mogla biti strašnija i od svih vukova na svijetu.

I vukovi su bježali.

Vukovi su pokušali da pobjegnu, ali nisu uspjeli.

Oni su bezglavo jurili, ali nisu nikako mogli da izađu iz kruga koji je zasipala vatra sa vrha planine, koji je zasipao topal pepeo, bijel kao snijeg. Padao je taj pepeo i zasipao zemlju, drveće i životinje, zasipao je, i zasuo i njih.

Tako je došao kraj strašnom čoporu, strašnim vukovima.

Tako i zato su oni zauvijek ostali na vrhu planine, a planina više nikad nije dočekala da se kroz nju prolomi njihov zov, njihov snažni i bijesni urlik.

Koliko je dana i noći sukljala u nebo vatra, savijali mrki oblaci oko planine i padao pepeo, ne zna se tačno.

Jednog dana je ponovo granulo sunce.

Jednoga dana ponovo je zavladala tišina.

Jednoga dana strašna vatra se povukla opet u utrobu zemlje. Za uvijek. Tako se bar činilo, jer niko nije mogao tvrditi da se ona ponovo neće javiti, da opet neće u nebo suknuti vatreni stub.

Tako je taj vulkan sam proradio i sam se ugasio.

Na vrhu planine ostao je bijeli pokrivač, ostao je dugo i dugo se činilo da je planina pokrivena vječnim snijegom.

Bile su zatrpane čitave doline, grebeni, visoko drveće i visoke stijene. I ostalo je sve tako, godinama zatrpano, a život u planini se nastavio, obnovio, i živjelo se opet kao da nikad nije bilo ni onog potresa, ni vulkana. Ostala je o svemu samo jedna priča.

Iz romana *Okamenjeni vukovi*, 1964.

Književnici na turneji

U Mostaru

ŽELJKO GRAHOVAC | **AHMET HROMADŽIĆ-VELIKI MAJSTOR BAJKE**

(...) Ono što bitno karakterizira Hromadžićevo književno pismo i ono što ga izdvaja u odnosu na ostale autore ne da se baš tako lako utvrditi i artikulirati, a kamoli još i književnokritički analizirati, promišljati i interpretirati: stvari se čine jednostavnijima nego što zapravo jesu, to jest opći dojam lakoće i jednostavnosti na neki način prikriva i minimizira ono što bismo mogli nazvati „tehnološkim konceptom" ovog bajkopisca.

U svakom slučaju, prvo bitno određenje jest *jednostavnost fabule*: mogli bismo konstatirati da je u Hromadžićevim djelima sam tok radnje tim jednostavniji što su intenzivniji unutrašnji sadržaji, osjećanja i duševni napori likova. Drugačije rečeno, koliko god zbivanja što ih opisuje bila neobična, naglasak je uvijek stavljen na unutrašnje proživljavanje, na ono što se dešava u dušama njegovih likova. U funkciji toga su i *poetizirani opisi* i *ritam* pripovijedanja, koje navodimo kao sljedeće bitne specije Hromadžićevog pisma: permanentna „naježenost" pejzaža stoji u vezi sa spomenutom tendencijom oduhovljenja prirode, u opisivanju se autor koristi mahom sredstvima pjesničkog izraza – metaforičkim i simboličkim kondenzacijama, jarkim epitetima, neobičnim personifikacijama – kako bi što snažnije naglasio suštinsku spregu ambijenta sa unutrašnjim sadržajima i stanjima duše. Na taj način pisac stalno otvorenom drži mogućnost susretanja s tajnom i s problemom, kao i mogućnost njihovog razrješenja: priroda, onako kako je Hromadžić opisuje i predstavlja, jest svojevrsna duša svijeta – koja neprestano stoji u rezonantnoj i komunikacijskoj vezi s dušama likova. Svijet, dakle, nije dualistički razdvojen na materijalni i duhovni - svijet je jedan, i tim više osjećamo da je jedinstven i jedan što se nadaje bogatijim, složenijim i težim za svijest i za opstanak pojedinačnih bića u njemu.

Od presudne važnosti za profiliranje hromadžićevskog pripovjedačkog koda je ipak *ritam*, taktilno uobličenje iskazanog: to je ritam prebogat promjenama, kadencama i svakojakim naglascima i zarezima – ritam koji je dinamičan i sveodraziv, u kojem se najavljuje ono što treba da se dogodi i u kojem se sažima ono već događeno (odnosno, značenje i smisao događenog). Rijetki su pisci koji sam tok svoga iskaza taktilno uspijevaju profilirati i uobličiti *tako blisko* samom *disanju* živog bića koje u svemu tome sudjeluje ili *tako blisko disanju same tajne* kojoj se na kraju primičemo: Hromadžić tom i takvom svojom sposobnošću stoji blizu onog izražajnog modela koji karakterizira staru mitsko-religijsku književnost i narodnu usmenu predaju (gdje spadaju, naprimjer, starozavjetni biblijski tekstovi ili narodne bajke). Kao primjerenu na ovom mjestu ilustraciju navest ćemo u cijelosti kratko završno poglavlje iz *Okamenjenih vukova:*

Prolazile su, prolazile godine.

Prošao je možda čitav vijek. Možda manje ili više, svejedno.

Duvali su iznad planine vjetrovi.

Padale su kiše i snjegovi, valjale se oluje i pucali gromovi. Raznosili su vjetrovi pepeo, odnosile su ga i rastapale vode, a na vrhu planine, tamo gdje su se nekad zaustavili vukovi, pojavilo se jezero. Iznikli su oko jezera borovi, počela je da buja trava, zemlja je vraćala život i biljkama i životinjama.

A na samoj obali jezera, na visokoj stijeni, ostali su vukovi. Okamenjeni davno, davno pod pepelom, ostali su onakvi kakvi su bili kad se nad planinom prosula vulkanska jara.

Čini se, oni još uvijek jure srndaća Srebrenka.

Čini se, skočiće u duboku vodu jezera i preplivati ga, i stići će Srebrenka, makar i na kraju šume, makar na kraju svijeta.

Posipaju ih kiše.

Zasipaju ih i zatrpavaju snjegovi.

Obilaze oko njih životinje, jer se boje, jer ne znaju, da su vukovi okamenjeni i da neće pojuriti nikad obalama jezera, da niko više neće čuti njihov urlik.

Na vrhu planine još uvijek žive orlovi.

Ponekad se spuštaju na obale jezera, padaju na leđa okamenjenih vukova. Kljucaju ih po glavi, dok se ne uvjere da kljucaju samo tvrd kamen. I tako često. Tako neprestano.

Lete iznad planine ptice.

Ostavljaju svuda po planini svoje tragove i staze mnogobrojne životinje, a vukovi stoje nepomični, a ipak strašni.

Vukovi stoje kao ukleti.

A negdje, u šumi, možda baš ispod tvrđave, žive Srebrenkovi potomci.

Ovaj antologijski odlomak transparentno raskriva sve navedene odlike Hromadžićevog stila: preciznost leksike, suptilnost ritma, bogatstvo slika i asocijacija, jednostavnost i nepretencioznost osnovnog tona pripovijedanja. Pitanja i odgovori koji se načinju nad završnom slikom *Okamenjenih vukova* teški su i nimalo bezazleni – a da pritom uopće nisu bili u samom tekstu ni zaušćeni: prvenstveno pitanje opstanka života uopće na planeti Zemlji i pitanje odnosa čovjeka i drugih živih bića prema prirodi. U dječijoj svijesti malih čitalaca ostat će slike, opisi i uzbudljiva zbivanja oko srndaća Srebrenka i njegove borbe za život – ali će ostati kao oplođeni, nagnojeni značenjem i smislom koji tek kasnije treba da se probude u njima, kad odrastu i kad budu sposobni „otvoriti", razumjeti i prihvatiti ta značenja i taj smisao. A zar književnost i književnici mogu poželjeti nešto više i nešto ljepše od toga – da budu nošeni u duši čitatelja kao sjeme temeljnih životnih pitanja i odgovora koje će se rascvjetati u suočenju s vremenom...?

Iz studije

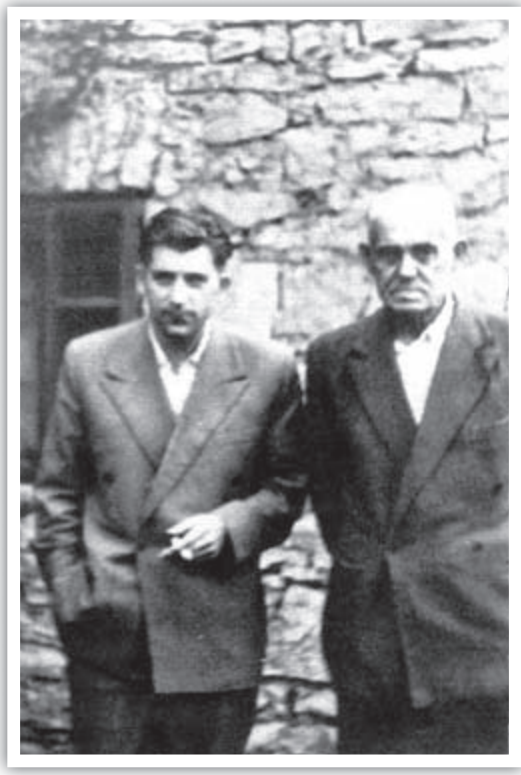

S ocem Huseinom

Majka Almaza, Ahmet i sestra Hanifa

Sa sestrama Hanifom i Fatimom

AHMET HROMADŽIĆ | **O SEBI**

(...) Piscu često postavljaju pitanje: kada je počeo pisati i kako je počeo pisati. Ja na takva pitanja ponekad odgovaram:

- Počeo sam da pišem u školi.

I meni se čini da je baš tako. Da su moji slobodni pismeni sastavi bile i moje prve priče. Posebno kad sam pisao o svom zavičaju. Kad sam pisao o svojim prijateljima, o šumi, o prirodi. Napisao sam, istina i nekoliko pravih pravcatih priča, ali one nikad i nigdje nisu bile štampane, a ja se više i ne sjećam da li ih je neko osim mene i pročitao.

Ali, ako ostavim po strani školske zadatke i svoje skrivene priče, onda bih mogao reći da sam, zapravo, počeo da pišem kad sam 1944. godine postao novinar u redakciji „Oslobođenja". Tada, u malom podgrmečkom selu Sanici, napisao sam prve reportaže, pa sam se odlučio da napišem jednu podužu priču koju sam dao Skenderu Kulenoviću, tada već poznatom piscu poznate „Stojanke, majke Knežopoljke", i on mi je nakon čitanja pripovijetke rekao:

-Ti imaš talenta. Nastoj da pišeš.

Tu priču nisam nikad objavio.

Objavio sam jednu drugu, odmah nakon oslobođenja u Sarajevu. A nekoliko godina kasnije, početkom 1948. godine, kad sam kao glavni urednik vodio omladinski časopis „Zoru", počeo sam da pišem više, da pomišljam i na roman, koji sam kasnije i napisao, i štampao pod naslovom „Labudova poljana".

Tada sam objavio i jednu pripovijetku pod naslovom „Draginja".

To je priča koju su pohvalili i moji čitaoci i moji kritičari, a za mene je to još danas moja najdraža priča. Možda zato što sam jednog dana ratne jeseni 1944. u jajačkoj bolnici upoznao bolničarku kojoj su morali da odsijeku obje noge. I ona se nije žalila. Ona nije plakala. Ona je bila junak dok je u bitkama iznosila ranjenike iz vatre, ona je i ostala junak. Njoj je bilo teško, ona je znala šta je izgubila, ali ona nije očajavala, ona se čak smijala i šalila. Kasnije sam o toj djevojci često mislio. I napisao sam o njoj priču.

Dugo nisam bio siguran da mogu pisati za djecu. Pokušao sam jedanput da napišem priču i napisao. Zatim sam napisao još nekoliko, pa sam se onda okuražio i napisao ih toliko da sam mogao sastaviti knjigu, koja je dobila naslov „Patuljak vam priča". Dobila je takav naslov zato što su u njoj sakupljene priče iz šume, što su u njoj sakupljene bajke. Zbog nje me često pitaju:

-Zašto pišeš bajke?"

A ja odgovaram:

-Zato što ih volim.

Ali meni se čini da sam sve te bajke koje sam napisao negdje davno čuo. U šumi kad su ptice pjevale, kad je sve listalo i sve cvjetalo. Zimi, kad je zemlju pokrivao snijeg, i kad sam iza zamrzlog stakla, iz tople sobe, posmatrao kako jata bespomoćnih ptica traže zaklon i hranu. Ljeti i u jesen, kad je palilo sunce, kad su bjesnile oluje. Posmatrao sam prirodu. Posmatrao život. Posmatrao sam ptice i zvijeri. I vidio sam ih srećne. Vidio sam ih tužne. Vidio sam ih lude od mržnje. Vidio sam nježne majke, dobre prijatelje. Pa, zar to nije dosta? Za jednu, za mnogo bajki. Tako su se one i rodile. Bajke o malom, bijelom slavuju koji luta zemljom a ne može da nađe društvo, jer niko ne zna kojemu rodu pripada. Po pjesmi je slavuj. Po perju nije. I niko neće da ga primi u jato, niko neće da mu pomogne. Ili bajka o zlatokljunoj ptici koja je više voljela smrt nego ropstvo. Ili bajka o plamenoj ptici koja je živjela usamljeno, koja je bila tužna, pa ipak, kad je bilo potrebno, žrtvovala je svoj život za mnogobrojna jata iz šume, žrtvovala je sebe za njihov spas.

Kad se nađem u šumi, kad se nađem u prirodi, meni se čini da na sve strane neko nevidljiv, neko sakriven iza grmova, iza drveća, u krošnjama, u lišću šapuće, šapuće priče. A ja ih samo slušam i pamtim, pa poslije pišem.

Ja nisam nikad vidio bijelog slavuja, niti sam slušao njegovu pjesmu, ali sam uvjeren da on negdje živi ili je živio.

Ja nisam vidio ni zlatokljunu pticu.

Ja nisam vidio ni Plamenu.

Ali, zar je to važno?

Priče iz šume, priče nepoznatih i nevidljivih pripovjedača upamtio sam u djetinjstvu. Priče iz stare tvrđave i o staroj tvrđavi takođe. Pa je tako nastala i knjiga „Patuljak iz Zaboravljene zemlje". Priča o Sunčanu i Pahuljici, o patuljcima koji lutaju zemljom i koji su stigli u tvrđavu, u našu tvrđavu. I ja i moji vršnjaci rasli smo okruženi planinama. Dolazili su nam u posjete vjetrovi. Zaklanjali su nam vidike oblaci i magle. Poznavali smo ćud oluje, a nismo se bojali gromova ni kiša. A znali smo da se negdje iza naših planina, negdje daleko, valja i šumi nepregledno i plavo more. Znali smo, a niko od nas nije tamo odlazio, niko ga nije vidio. A onda je neko otkrio da se sa vrha tvrđave, kad je nebo čisto i dan tih, vidi to daleko more. Samo do vrha tvrđave nije bilo stepenica. Onaj ko je poželio da se tamo popne morao se verati uz okomite i visoke zidove. Morao je biti smion. Morao je savladati mnogobrojne zapreke. Zbog toga su mnogi pokušavali pa odustajali. Ali našli su se i takvi koji su se popeli. Dječaci koju su bili najsmjeliji među svojim vršnjacima, i oni su sa vrha tvrđave vikali:

-Vidi se more. Daleko, daleko iza planine.

Ko zna da li su ga zaista vidjeli...

Ko zna nije li to bila samo magla, negdje daleko iza planine...

Ali oni su bili uvjereni da vide more, oni su sanjali o njemu, slušali priče o njemu, i oni su željeli da ga vide.

Pa, eto, i vidjeli su ga.

Ja se nisam nikada popeo do vrha tvrđave. Ali ja sam poznavao tvrđavu, i ja sam – prisjećajući se davnih priča

– počeo da pišem svoj roman o patuljcima, o plemenitom i neustrašivom Sunčanu, o svom prijatelju Jelenu, o dječacima s kojima sam dolazio u staru tvrđavu na brdu, i o tvrđavi koja još uvijek tamo stoji i koja će još sigurno dugo tamo stajati i mamiti dječake.

Isto onako kao što sam obnavljajući uspomene na djetinjstvo i tvrđavu - počeo da pišem o patuljcima, tako sam negdje, sjećajući se stare i drage planine, počeo da pišem i knjigu „Okamenjeni vukovi". Pisao sam je i napisao prolazeći poznatim planinskim stazama, obilazeći poznate poljane i izvore, obilazeći mjesta koja sam zavolio. Ispričao sam priču o jednom srndaću i o čoporu vukova. Ispričao sam priču o vječnoj borbi u planini. Jednu od mnogobrojnih. Ne znam da li se ono što sam opisao i ispričao dogodilo baš tu, u mojoj planini, ali sam uvjeren da se negdje dogodilo, a ja sam želio, i ja sam napisao priču.

Jednog proljećnog dana, gotovo u isto vrijeme, ugledali su svijet jedan srndać i sedam vukova. I nije prošlo mnogo vremena, oni su se sreli na obali potoka, ali još tada nisu bili, još tada nisu ni znali da će postati najljući neprijatelji, i da će isti vukovi danima i noćima tražiti i goniti baš toga srndaća. A dogodilo se baš tako. U krilu divlje planine rasli su, igrali se i spremali se za život i vučići i srndać. O njima su se još brinule majke, i sve što je bilo oko njih, i sve što se događalo oko njih, činilo im se zabavno i lijepo. Ta, bili su djeca. Nestašna i bezbrižna. Još mali srndać nije poznavao ćud planine, još nije poznavao svoje neprijatelje, pa je čak bio spreman da se i poigra s malim vučićima.

Mali srndać je izrastao u snažnog i najljepšeg srndaća u šumi.

Mali vučići pretvorili su se u najstrašnije vukove u planini i, gdje god su stizali, i dokle su stizali, pravili su pustoš. Ispred njih je sve bježalo. O njima se govorilo samo sa strahom i mržnjom. A niko nije mogao da ih uhvati, niko nije mogao da ih uništi. Oni su bili snažni i lukavi. Pa ipak, jednog dana dogodilo se čudo. Upravo kad su gonili srndaća, kad su ga dotjerali do vrha planine i kad je već bilo jasno da im neće pobjeći, raspukla se zemlja, zatutnjala je čitava planina, iz zemlje je suknuo plamen i pepeo. Otvorio se vulkan.

Ostali su na planini, ostali su zauvijek okamenjeni vukovi.

Ostala je zauvijek priča o njima.

Ja sam priču samo napisao.

Želim da napišem još dosta priča za djecu i nadam se da ću ih i napisati.

Živim u Sarajevu i urednik sam Dječje biblioteke „Lastavica", koju već odavno poznaju mnogobrojni dječaci i djevojčice.

Dječji pisci o sebi, 1969.

Ahmet Hromadžić i Branko Ćopić

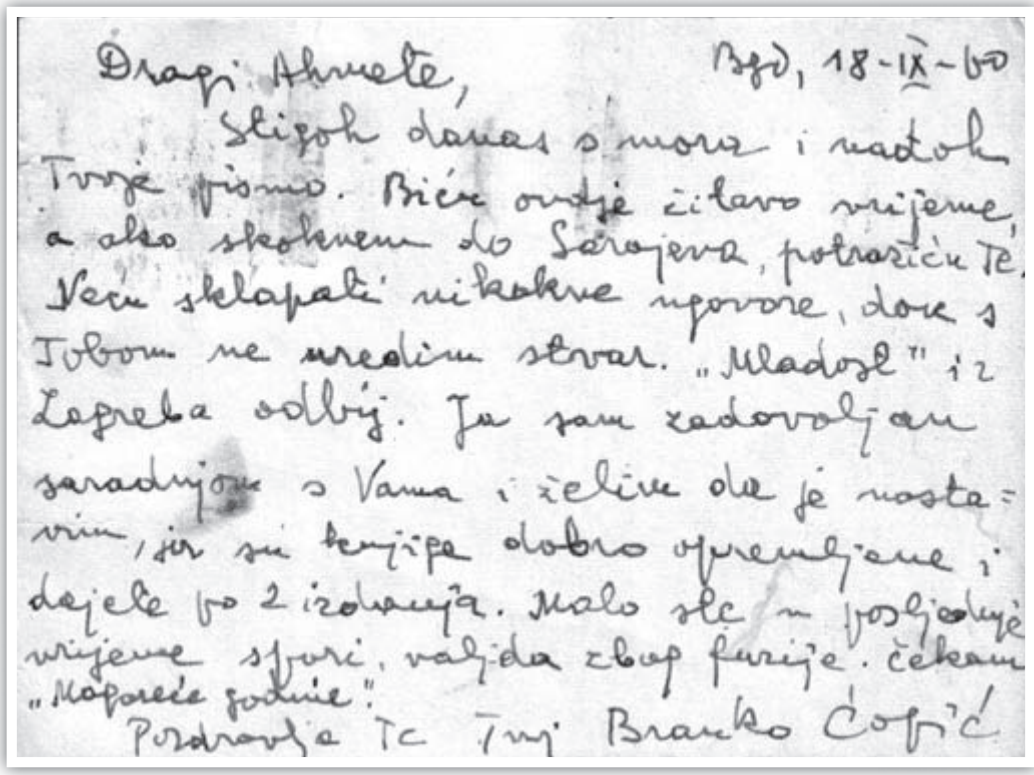

Dragi Ahmete, Bgd, 18-IX-60

Stigoh danas s mora i nađoh Tvoje pismo. Biću ovdje čitavo vrijeme, a ako skoknem do Sarajeva, potražiću Te. Neću sklapati nikakve ugovore, dok s Tobom ne uredim stvar. „Mladost" iz Zagreba odbij. Ja sam zadovoljan saradnjom s Vama i želim da je nastavim, jer su knjige dobro opremljene i dajete po 2 izdanja. Malo stc u posljednje vrijeme spori, valjda zbog furije. Čekam „Magareće godine".

Pozdravlja Te Tvoj Branko Ćopić

Pismo Branka Ćopića

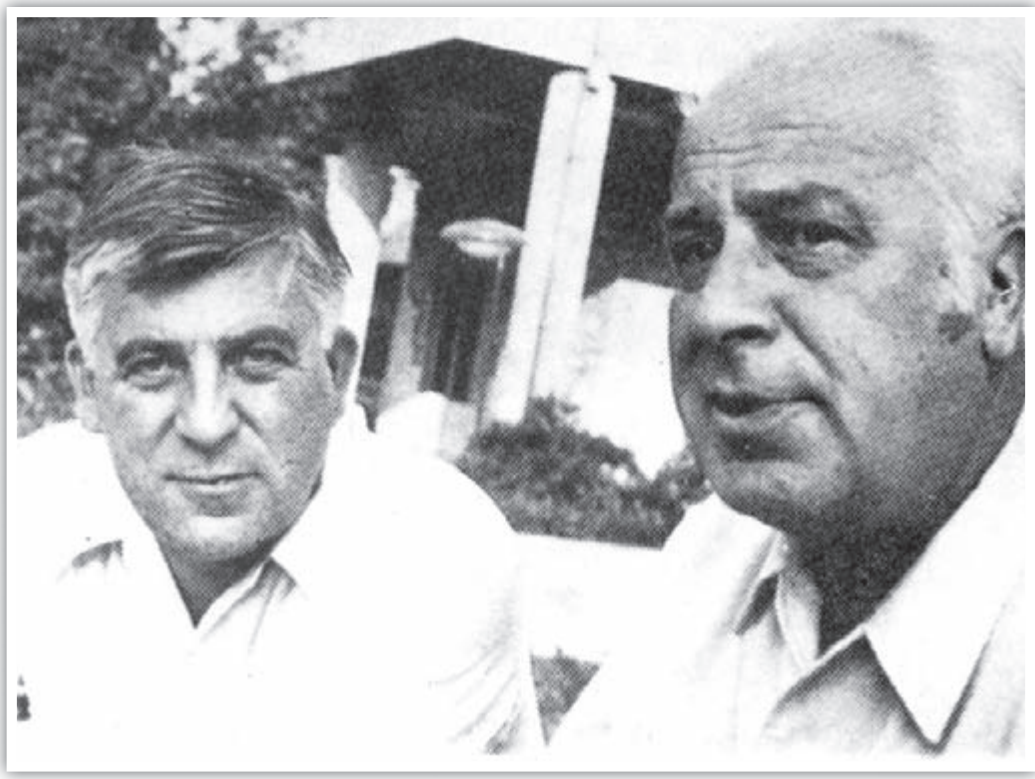

Sa Skenderom Kulenovićem

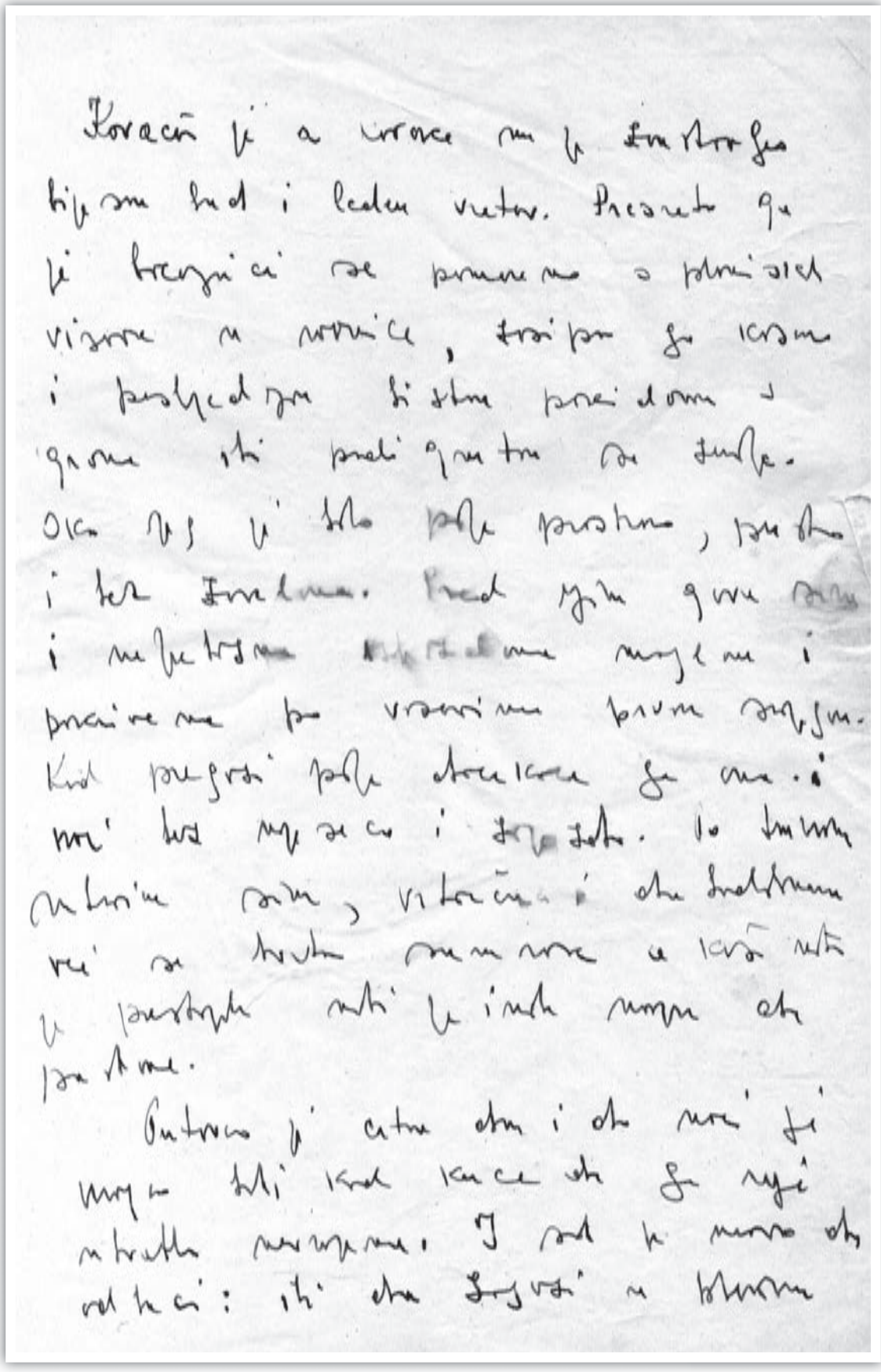

Rukopis pripovijetke *Osveta*

AHMIĆ HROMADŽIĆ
LAGUDOVA
POLJANA

LEKTIRA ZA IV RAZRED OSNOVNE ŠKOLE
AHMET HROMADŽIĆ
PATULJAK
IZ ZABORAVLJENE ZEMLJE
NOLIT

Ahmet Hromadžić
okamenjeni
vukovi

A. HROMADŽIC
PATULJAK
VAM PRIČA

ZLATORUN

Ahmet
Hromadžić
Zelengor

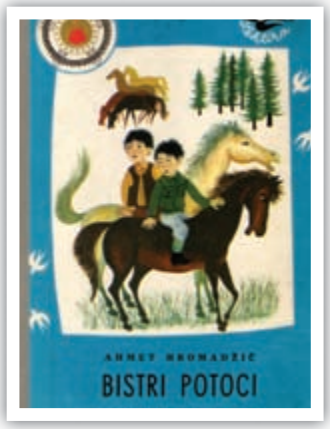
AHMET HROMADŽIĆ
BISTRI POTOCI

ДЕСАНТ
НА
ДРВАР

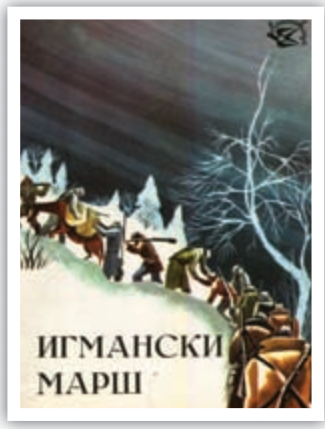
ИГМАНСКИ
МАРШ

KOZARA

ahmet
hromadžić
BIJELI CVIJET

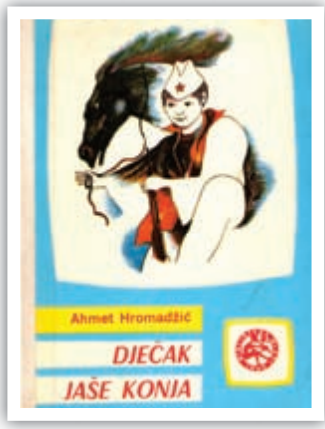
Ahmet Hromadžić
DJEČAK
JAŠE KONJA

ПАРТИЗАНСКА
МОРНАРИЦА

ПЕТРОВА
ГОРА

БИХАЋКА
РЕПУБЛИКА

А.ХРОМАЦИЋ
БИЈЕЛИ СЛАВУЈ

Ahmet Hromadžić
OKAMENJENI VUKOVI
Šukrija Pandžo
SAMO JOŠ
KOSOVI ZVIŽDUĆU

А. Хромаджич
Окаменевшие
волки

AHMET HROMADŽIĆ
A különös tó titka

I LUPI
DI PIETRA

SKAMENENÍ
VLCI
AHMET
HROMADŽIĆ

CÜCE
Ahmet Hromaciç

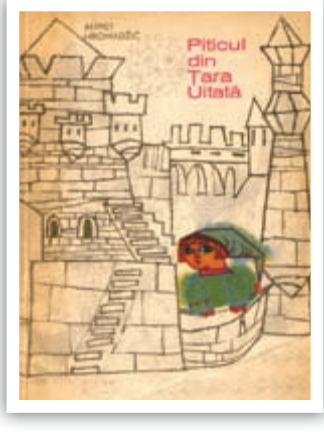
Puiculdin
Tara
Uitată

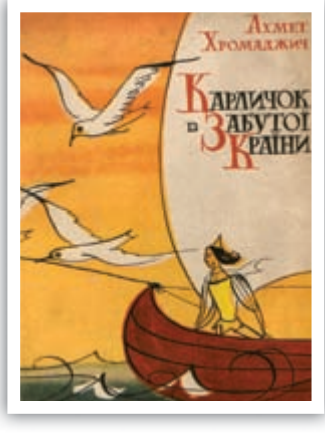
Ахмет
Хромаджич
Карличок
Забутої
Країни

AHMET HROMADŽIĆ | **ZELENGOR**

Pitali su Zelengora:

"Kaži, kaži Zelengor,
gdje ti gradiš mali dvor?
na poljani sunčanoj
il´ kraj bistra izvora?"

Kazao je Zelengor:

"Ja ga gradim gdje ja hoću.
Ko mi brani, ko to može,
kad je šuma moja mati
pa mi dare daruje
i sve tajne kazuje ..."

Jednom je tako počela priča. Negdje u šumi, pa krenula dalje na sve strane kao i mnoge druge priče i niko nikad nije uhvatio gdje se zaustavila, gdje se ugasila i ponovo planula da nastavi svoj hod.

Zelengor? Ko je on?

Hoćete li se sjetiti, ako ste već čuli o njemu?

Negdje, bilo gdje.

Živio jedan dječak. Kao i svi dječaci – živio i rastao. Ali on je bio sam i siromašan. Bez majke, bez oca. Provodio je dane i noći u tuđim domovima kad su ga primali, grijao se kraj tuđih ognjišta dok su ga primali i dok je mogao. Hranio se gdje je stigao i kako je stigao, i tako je živio mjesecima i godinama.

Jednog dana mu je dodijalo da živi tako, da živi od milosti i da moli milost, pa je odlučio nešto drugo, odlučio je da živi sam i krenuo je u šumu. Znao je da je tamo sve slobodno, da tamo niko nije mogao da ga potjera, da ga grdi, da ga bije. U šumi je sagradio kolibu od pruća, sagradio kako je znao, onoliku kolika mu je bila potrebna. Kakva bila da bila, bila je njegova. Bila mu je draga i bila je za njega najljepša na svijetu.

Da li se bojao planine, divljih zvijeri i tamnih noći? Pa, bojao se, sigurno. Plakao je u noći kad su zavijali vjetrovi, kad su se u blizini pojavljivale divlje zvijeri, kad mu se činilo da nikad neće svanuti dan, ogrijati sunce i zapjevati ptice, vesele i tužne, velike i male.

Ali prolazilo je sve. I strah i njegova tuga i njegova samoća, jer je počeo da se privikava na sve u šumi, jer je počeo da stiče prijatelje. Prijatelje, kakve prijatelje? – zapitaće mnogi. Kakve prijatelje usred guste i velike šume? Da, pitaće! Ali on ih je ipak našao i on je sa njima postao sretniji nego što je ikad bio.

Ime je sebi dao sam. Zelengor.

Prvi mu je prijatelj postao jedan srndać kome je spasao život, koga je pronašao u šumi sa prebijenom nogom, bespomoćna i nepokretna. Da ga nije pronašao, taj srndać bi sigurno postao plijen vukova, lisica, divljih mački ili drugih zvijeri, ili bi skapao, na kraju, od gladi da ga dječak, nije pronašao i nije mu pomogao. A pomogao mu je kako je znao i mogao, jer je još u selu vidio kako se liječe prebijene noge kod stoke pa je pokušao i sâm. Istesao je jelove daščice, namjestio kosti nemoćnog srndaća pa onda postavio daščice i povezao ih lĺkom, donio mu hranu i vodu, i tako su njih dvoje ostali zajedno. Dječak je čekao da srndaću zaraste noga, a srndać je bio zadovoljan što se neko o njemu brine, što je našao nepoznatog i čudnog prijatelja. I svakog dana je ponovo i sve više dječak osjećao kako ga dočekuje radost u toplim očima srndaća, kako se rađa prijateljstvo. Vjerovao je da će srndać ozdraviti. I nije se prevario. I nije prošlo mnogo, a srndać je počeo da se kreće oprezno, polako, dok konačno nije osjetio sigurnost, dok opet nije čvrsto stajao na svojim nogama.

Tako je Zelengor položio svoj prvi ljekarski ispit. Položio i obradovao se što je uspio i što je stekao prijatelja. Jer, srndać se više nije odvajao od njega, nije ni mogao ni želio. Ako je odlazio da pase po livadama, vraćao se opet kolibi, a ne jedanput pratio je svog prijatelja kroz šumu kao vjeran pas.

Možda to izgleda čudno i nevjerovatno, ali bilo je zaista tako.

Srndać je vodio svog prijatelja da mu pokaže najljepše poljane, najtajnovitije kutke, da mu otkrije bistre izvore.

Šta su sve zajedno vidjeli, šta su zajedno čuli, ko zna osim njih dvojice?

A to je bio samo početak.

Dječak je postajao svakim danom sve prisniji sa mnogobrojnim drugim malim i velikim stanovnicima šume. Sve manje je bilo onih koji su se plašili, sve više onih koji su mu ukazivali svoje povjerenje. Ptice više nisu bježale ispred njega i krile se u guste krošnje drveća ili trava jer se nikad na njih nije bacio kamenom, nije na njih viknuo, nije ih zaplašio. Umjesto toga, on ih je dozivao i okupljao oko sebe glasovima koje je naučio, on im je prikupljao hranu, on je za njih iskopao drvena korita i donosio vodu da mogu da se napiju i da se u tim koritima okupaju – on je, jednom riječju, postao njihov veliki prijatelj i dobročinitelj.

I ptice su se sa svih strana okupljale oko njegove kolibe, one su bile njegovi najbrojniji prijatelji.

Ali počeli su da pristižu u goste i drugi stanovnici planine.

Pripitomile se se vjeverice.

Pripitomile su se lještarke, koje su mirno vodile svoje piliće oko kolibe, hranile ih i pojile vodom.

Pripitomile su se i kune zlatice, ježevi, golubovi, pa čak

i plašljivi zečevi, koji su dolazili da se na mjesečini igraju na poljani ispred kolibe.

Najsigurniji i najpitomiji bili su oni koje je dječak izliječio, koje je prihvatao gladne ili onemoćale, pomagao im da ozdrave, hranio ih i brinuo se za sve što im je bilo potrebno.

Od njih je naučio mnogo.

Sa njima je naučio mnogo.

Počeo je da liječi i ptice i životinje i postao je u tome pravi majstor. A svakim danom je doznavao sve više i otkrivao sve više.

Doznao je koja je i kakva je to trava koja liječi od zmijskog ujeda, i nije prošlo mnogo, pružila mu se prilika da iskoristi to znanje i pomogne dječaku iz sela koga je ujela zmija, za koga su svi već mislili da je izgubljen, koga su već počeli oplakivati.

Slučajno je doznao za tu nesreću od čobana i požurio da je spriječi. Nabrao je ljekovitu travu i požurio u selo pa rekao:

- Ja ću izliječiti dječaka ako mi dopustite.

Nisu mu odmah povjerovali, ali su ga pustili da liječi, jer – šta su drugo mogli i učiniti?

Nisu vjerovali u čudo.

A dogodilo se baš tako kako je dječak rekao. Protuotrov je počeo da djeluje, dječak je počeo da se osjeća sve bolje, počeo je da govori i da se smije, i tada je svima postalo jasno da je dječak spašen, da će opet živjeti, da će se opet igrati.

Nije potrebno govoriti koliko su dječakovi roditelji bili zahvalni, koliko je majka ljubila spasitelja svog sina, kolikom su ga pažnjom okružili.

- Ostani kod nas – rekli su mu. – Ostani kod nas i budi naše dijete.

- Ne mogu – rekao je odlučno. – Ja imam prijatelje u šumi. Oni me čekaju, ja sam im potreban.

I vratio se u šumu, u svoju kolibu.

Ali od tog dana počela je o njemu priča, priča o njegovoj čudotvornoj moći, priča koja se sve više širila. Među dječacima u selu stekao je prvi put prijatelje i oni su počeli da ga posjećuju sve češće donoseći mu darove, pa su po čitav dan ostajali sa njim radujući se što su sa njim i u društvu njegovih prijatelja, šumskih stanovnika...

Na proslavi 65 - godišnjice rođenja Skendera Kulenovića u Bosanskom Petrovcu, septembar 1975. godine: Advan Hasić, Ahmet Hromadžić, Branko Ćopić, Đuro Pucar Stari, Skender Kulenović i Gustav Krklec

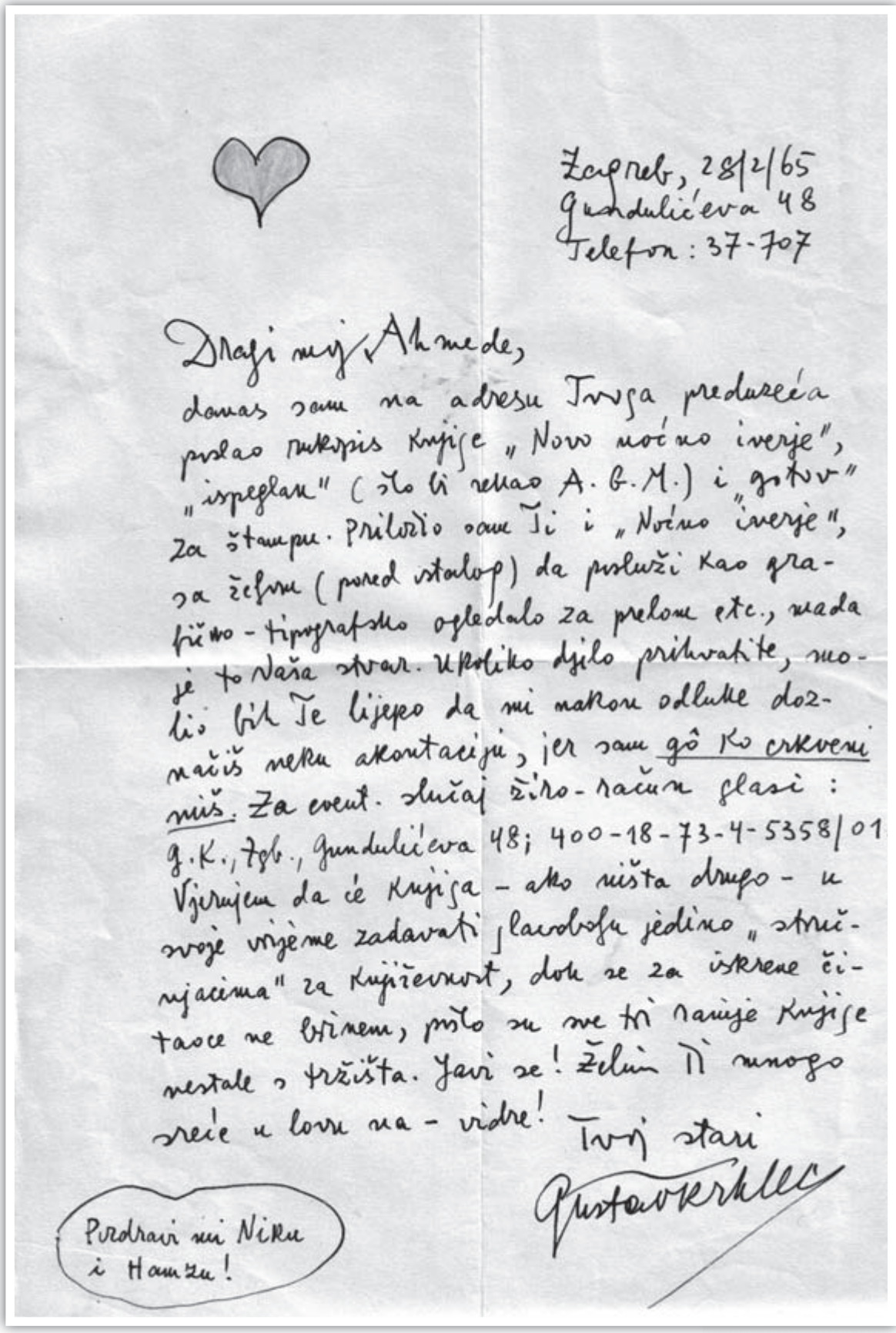

Zagreb, 28/2/65
Gundulićeva 48
Telefon: 37-707

Dragi moj Ahmede,

danas sam na adresu Tvoga preduzeća poslao rukopis knjige „Novo noćno iverje", „ispeglan" (što bi rekao A. G. M.) i „gotov" za štampu. Priložio sam Ti i „Noćno iverje", sa žefom (pored ostalog) da posluži kao grafičko-tipografsko ogledalo za prelom etc., mada je to Vaša stvar. Ukoliko djelo prihvatite, molio bih Te lijepo da mi nakon odluke doznačiš neku akontaciju, jer sam gô ko crkveni miš. Za event. slučaj žiro-račun glasi: G. K., Zgb., Gundulićeva 48; 400-18-73-4-5358/01

Vjerujem da će knjiga – ako ništa drugo – u svoje vrijeme zadavati glavobolju jedino „stručnjacima" za književnost, dok se za iskrene čitaoce ne brinem, pošto su sve tri ranije knjige nestale s tržišta. Javi se! Želim Ti mnogo sreće u lovu na – vidre!

Tvoj stari

Gustav Krklec

Pozdravi mi Niku i Hamzu!

Pismo Gustava Krkleca

AHMET HROMADŽIĆ | **SVIRALA**

Jedne godine zima je bila jaka, snijeg dubok, a sjeverni ledeni vjetrovi bijesni i nemilosrdni.

Djeca se nisu usuđivala da napuste tople sobe i samo kroz otkravljene prozore posmatrala su šta se događa napolju. Srne su napustile planinu i lutale po obroncima oko sela gdje je snijeg bio plići. Gladne i prozeble tražile su hranu, a hrane nije bilo. Noću uz strašan urlik vjetra jurili su sniježnim ravnicama čopori vukova. Iznemogle srne su postajale njihove žrtve. Kad bi načas zamukao vjetar, čuo se njihov nemoćni plač.

Ptice su po cijeli dan u jatima nasrtale na štale i pojate, a noću okovane ledom padale sa grana u snijeg i nisu se više dizale.

Jednog takvog dana mali dječak je sjedio pored prozora. Bilo mu je dosadno pa je pokušavao da raskravi ledenu koru na staklu i mislio:

„Kad će prestati da zviždi ova bura? Kad ću moći da izjurim napolje da se prosankam i napravim Snješka Bijelića?"

I upravo tada primijetio je kako je odnekuda doletjela ptica i spustila se na vanjsku ivicu prozorskog zida. Bila je na izmaku snaga i dječaku se učinilo da vidi suze u njenim očima. Brzo je otvorio prozor, uzeo rukom pticu i unio je u toplu sobu. Nije pokušavala da se otme, jer nije imala snage, a možda je mislila:

„ Sad je svejedno šta će se dogoditi. Napolju me ionako čeka smrt..."

Dječak je učinio sve da spasi svog nenadanog i neuobičajenog gosta. Još istog dana ptica je počela da skakuće i prhuće po kući, a sutradan je počela i da pjeva. Imala je divan glas i melodija njene pjesme bila je slična romoru šume, kad kroz nju prolazi vjetar.

O čemu je pjevala, dječak nije shvatio. Ali je shvatio da pjeva lijepo, ljepše od svih ptica koje je dosad slušao i zaželio samo jedno: da ptica ostane stalno u njegovoj sobi, da pjeva i da ga smatra svojim velikim prijateljem.

Ali mala ptica očito nije željela to isto. Ona se nije mogla pomiriti s tim da vječno ostane među četiri zida i kad je južnjak počeo da topi snijeg, rekla je:

- Ne mogu više da ostanem ovdje. Lijepo mi je, ali ja čeznem za prostorom i svojim drugaricama. Pusti me da odletim, a ja ću ti se odužiti za sve što si za mene učinio. Slušaj: kad drveće ozeleni prvim listom, dođi na izvor potoka u podnožju planine. Zovni me i ja ću doći. Donijeću ti poklon kakav još niko nije dobio. Postaćeš veliki prijatelj ptica.

Dječak nije mogao da joj se suprostavi, otvorio je prozor i ptica je odletjela.

A kad je šuma počela da zeleni, došao je na izvor. Došao je i počeo da doziva svoju malu prijateljicu.

Da li će doći?

Nije bio siguran. Možda je ona sad negdje daleko. Možda je zaboravila.

Ali ona je došla – vesela i odjevena u prekrasno perje. Došle su još dvije iste takve ptice koje su u kljunovima nosile malu, bijelu sviralu.

Ptice su se spustile na dječakova ramena, a njegova mala prijateljica je rekla:

- Nisam zaboravila što sam ti obećala. Uzmi ovu sviralu i postaćeš veliki prijatelj ptica pjevica. Kad god zaželiš da čuješ njihove pjesme, duni u sviralu. Kad zaželiš da ih vidiš, svirka će ih dozvati i one će doći da te pozdrave.

Dječak je uzeo sviralu. Bila je lagana i lijepa kao da je izrađena od vodene pjene. Zasvirao je. Šumom je odjeknuo divan ptičji glas, a onda su mu se pridružili drugi, čitav hor koji je rastao, rastao. I njemu se učinilo da pjeva čitavo carstvo malih ptica. Da su tu pored njega i da ga gledaju svojim veselim očima.

- Hoću da vidim ove ptice – rekao je svojoj prijateljici.

- Zasviraj još jednom. One će doći.

Nije ga prevarila.

Čim je ponovo odjeknuo glas svirale, počele su sa svih strana da dolijeću ptice, spuštale se na grane, na zemlju, na dječakove ruke i ramena kao da ga već odavno poznaju i smatraju svojim prijateljem.

Dječak je cijeli dan ostao u šumi. Ptice su mu pjevale, on je slušao i bio srećan među njima.

Dolazio je i kasnije, nebrojeno puta, dolazio je kad god je imao vremena. Glas njegove svirale je dozivao ptice da pozdrave svog velikog prijatelja. To prijateljstvo je trajalo do kraja njegova života.

Ne znam gdje se sada nalazi mala svirala. Vjerovatno je još uvijek negdje u šumi čuvaju ptice.

Možda će se ipak jednoga dana naći dječak koji će dobiti čarobnu sviralu.

BIBLIOTEKA "LASTAVICA"

(...) Već pedesetih godina jasno se ocrtava potreba za ovakvom edicijom. Narednih - pedeset prve, druge, pedeset treće - ta potreba prerasta u nužnost. Sedmog aprila 1954. godine Izdavačko preduzeće "Veselin Masleša" iz Sarajeva objavljuje knjigu za djecu pod naslovom *Dječak iz pećine* u čijem je zaglavlju, kao zaštitni znak, bila predstavljena lasta u letu. To je bio rođendan biblioteke "Lastavica", o kojoj je njen tvorac, osnivač i kasniji dugogodišnji urednik Ahmet Hromadžić dugo vremena razmišljao i radio na njenoj realizaciji u želji da njome stvori sve preduslove za brži razvoj jugoslovenske literature za djecu, za njen uspon - da ta literatura, koju bi sa autorima podržavala jedna programska sveobuhvatna edicija, dostigne svojim književnim ostvarenjima visoki nivo i tako se nađe u ravnopravnom položaju s jugoslovenskom književnošću za odrasle. Osnovna zamisao je bila da se pokretanjem biblioteke "Lastavica" literaturi za djecu, kao neodvojivom djelu izdavačke djelatnosti, pokloni puna pažnja izdavača a zatim književne kritike, sistema obrazovanja i društvenih organizacija koje svoj rad usmjeravaju, prije svega, socijalističkom vaspitanju djece.

Kao rezultat ozbiljnog pristupa - sagledavanju uloge jugoslovenskog prostiranja, okupljanja pisaca, pronalaženju putova za svakodnevni dodir s mladim čitaocima, "Lastavica" je već svojim prvim izdanjima ukazala da se radi o ediciji koja će u svijetu djece i školstva biti od izuzetnog značaja...

(...) "Lastavica" je u svojim izdanjima posebnu pažnju poklanjala likovnoj opremi knjige i unutrašnjoj ilustraciji. Znajući vrijednost ilustracije i koliko je ona neophodna u knjizi za dijete, posebno u onoj namijenjenoj najmlađima, od prvih izdanja pa sve do danas ilustracija velike umjetničke vrijednosti imala je u svakoj knjizi "Lastavice" istaknuto mjesto, omogućujući tako mladom čitaocu i pun vizuelni doživljaj književnog djela...

(...) Ovo se potvrđuje recenzijama rukopisa, ocjenom kritike i prikazima knjiga "Lastavice" u listovima i časopisima za djecu: "Modra lasta" - Zagreb, "Zmaj" - Beograd, "Naš svet" - Skoplje, "Male novine" - Sarajevo, "Detinjstvo" - Novi Sad, "Umjetnost i dijete" - Zagreb, "Pionirski list" - Ljubljana, "Titov pionir" - Titograd, "Zlatni maj" - Prag, ČSSR, "Dječja literatura" - Moskva, SSSR, "Jedinstvo" - Priština, "Kekec" - Beograd; nadalje: "Politika" - Beograd, "Oslobođenje" - Sarajevo, "Nada" - Beograd, "Prosvjetni list" - Sarajevo i drugima, kao i u brojnim emisijama za djecu svih jugoslovenskih radiostanica i televizijskog studija Zagreb.

KOLONIJA "LASTAVICA"

Sa članovima kolonije "Lastavica" u "Narodnoj prosvjeti", 1959.

Ideja o koloniji "Lastavica" nikla je i ostvarila se u razvoju biblioteke "Lastavica", a istovremeno u razvoju jugoslovenske dječije književnosti. Tako je ona sama postala potreba, postala je funkcija širenja knjige i mosta između knjige, njenog čitaoca i pisca. U konceptu Kolonije stoji i činjenica da su se svake godine sastajali najbolji učenici, oni koji su dobili nagradu a, istovremeno, i pisci o kojima su oni pisali.

Kad se danas govori o Koloniji, govori se o jednoj tradiciji, govori se, gotovo, o svim piscima jugoslovenske dječije literature koji su, sarađujući u biblioteci "Lastavica" boravili i u Koloniji. Tako su kroz Koloniju prošli, razgovarali sa djecom, ostavili svoje utiske i pisci kojih više nema među živima, ali čije književno djelo i dalje živi u knjigama koje su napisali; to su: Tone Seliškar, France Bevk, Grigor Vitez, Mato Lovrak, Mak Dizdar, Kosta Stepanović, Gustav Krklec.

Kolonija "Lastavica" osnovana je i počela sa svojim djelovanjem 1959. godine učvršćujući se kao institucija koja je utkala u sebe sve ono zbog čega je postala nezamjenljiva za dječije literarno stvaralaštvo, u kulturnoj i vaspitnoj misiji među mladima, u njegovanju tekovina narodnooslobodilačke borbe i narodne revolucije.

Kolonija "Lastavica" nije bila ni jedne godine bez svojih gostiju-saradnika: pisaca za djecu, slikara, književnih kritičara, istaknutih radnika na polju kulture, pedagoških i društveno-političkih radnika - znači onih koji su neposredno uključeni u društveno vaspitanje djece i svih onih koji su izuzetno mnogo doprinijeli razvoju dječije literature Jugoslavije.

U "Koloniji" su zabilježene posjete i ovih pisaca: Branka Ćopića, Dušana Kostića, Desanke Maksimović, Arsena Diklića, Danka Oblaka, Anđelke Martić, Milenka Ratkovića, Draška Šćekića, Jure Kaštelana, Branka V. Radičevića, Stevana Raičkovića, Mirka Petrovića, Slavka Janevskog, Gligora Popovskog, Sunčane Škrinjarić, Vidoa Podgoreca, Vanča Nikoleskog, Nedžati Zekerije, Mehmed Ali Hodže, Ele Peroci, Rifata Kukaja, Mire Alečković, Franceta Filipiča, Leopolda Suhodolčanina, Alekse Mikića, Stevana Bulajića, Ahmeta Hromadžića, Advana Hozića, Huseina Tahmiščića, Derviša Sušića, Dobrice Erića, Dragana Lukića, Nasihe Kapidžić-Hadžić, Dare Sekulić, Velimira Miloševića, Mirka Marjanovića, Zdravka Ostojića, Mileta Petrovića, Slavka Šantića, Neđe Šipovca, Dušana Đuričića.

Kao gosti Kolonije bili su i pisci i izdavači iz: Čehoslovačke, Demokratske Republike Njemačke, SSSR-a, Italije, Poljske, Mađarske, Bugarske i predstavnici Lužičkih Srba...

Iz knjige *Lastavica biblioteka i kolonija dječje jugoslovenske književnosti*, Veselin Masleša, 1978.

AHMET HROMADŽIĆ | **U ZABORAVLJENOJ ZEMLJI**

Zaboravljena Zemlja!

Pretpostavljam da će vaše prvo pitanje biti:

- A gdje se nalazi ta zemlja i kakva je?

Ali ja vam neću moći odgovoriti sasvim tačno jer ne znam sve o njoj. Znam samo da se prostirala na sjeveru, uz more, da su je vjetrovi često zaobilazili, talasi umivali, da su se na vrhovima njenih planina odmarali oblaci, a na kamenim obalama bijeli galebovi. U noćima punog mjeseca pjevale su na pučini ribe koje su izlazile iz nepoznatih dubina, iz carstva u koje ljudsko oko nije nikad zavirilo. Pjevale su do zore i onda odlazile, umorne i vesele, da sačekaju drugu mjesečevu noć. A dok su ribe odlazile, podizali su se sa hridina probuđeni galebovi i polijetali na istok da pozdrave sunce. Dugo, dugo su nad morem odjekivali njihovi krici.

Znam još nešto: lađe su oprezno zaobilazile obale Zaboravljene Zemlje. Zbog vjetrova, sigurno, koji su se naglo dizali, uzburkivali vodu i slali na morsko dno sve što im se našlo na putu. Zbog priča o brodovima koji se nisu vratili, o mornarima koji su zavedeni pjesmom riba otišli u morske dubine i ostali tamo.

Možda je Zaboravljena Zemlja bila zaista neobična. Možda je bila samo nedovoljno poznata pa je sve što se o njoj govorilo ličilo na bajku. Možda će zato i moja priča o Sunčanu i Pahuljici ličiti na bajku, ali ja unaprijed obećavam da ću ispričati samo ono što sam čuo.

Vi sad opet pitate:

- Ko su bili Sunčan i Pahuljica?

Da vas ne bi mučila znatiželja, kazaću vam odmah, bili su patuljci. Živjeli su u Zaboravljenoj Zemlji, imali kućicu, napravljenu od crvenih koralja, na visokoj i bijeloj morskoj hridini. Šumom su ih uspavljivali i budili talasi, sa galebovima i ribama bili su veliki prijatelji.

I još ću vam nešto kazati: Sunčan i Pahuljica su bili brat i sestra i nisu znali da, osim njihove postoje na svijetu i druge zemlje, da postoji išta ljepše od njihove obale, od planina s vrhovima uklesanim u nebo.

Da su znali – možda bi bili manje srećni! Možda bi ih mučila čežnja za daljinama, za nedokučenim tajnama. Možda, kažem, jer ne mogu da tvrdim da su moja predviđanja sasvim tačna.

Jedno je ipak sigurno: Sunčan i Pahuljica su bili zadovoljni, bezbrižni i slobodni kao ptice, da im nije bilo ni tijesno ni dosadno u Zaboravljenoj Zemlji.

Pahuljica je imala zlatnu kosu i glas čist kao kap planinske vode. Pred sunčev izlazak izlazila je iz koraljne kućice na bijele stijene i tamo, sve do rađanja zvijezda, pjevala. I tada su sa svih strana dolijetali galebovi da je slušaju, a ribe svirači podizali se iz vode da je prate. Pahuljica je, zaista, pjevala divno. Da je neko nepoznat naišao u to vrijeme pored obale Zaboravljene Zemlje, sigurno bi pomislio: to pjeva morska sirena. I sačekao bi drugo veče da čuje zavodljive melodije, bio bi nestrpljiv kao što su bili nestrpljivi i bijeli galebovi kad se Pahuljica ne bi pojavila u uobičajeno vrijeme ili kad se uopšte ne bi pojavila. A događalo se i to. Događalo se da ode sa Sunčanom u planinu crnih borova, gdje nisu dopirali šumovi mora, gdje se umjesto galebova krika čulo urlikanje kurjaka ili rika jelena.

Ista zemlja – a dva svijeta!

U sjenkama borova, u krilu planine, bilo je sve drukčije. Kuckali su djetlići, pjevali slavuji, prikradale se iz gustih čestara divlje zvijeri. U granama se igrao vjetar, u bistrim jezerskim vodama kupale se zlatokljune ptice i divni, bijeli labudovi. Nigdje tu nije bilo sasvim pusto, sasvim tiho.

Danima su Sunčan i Pahuljica lutali planinom, spavali na travnim poljanama, umivali se rosom sa cvijeća, brali jagode krupne kao orasi i pečurke slađe od meda.

Pili su vodu na izvorima mladosti.

Pili su vodu na izvorima ljepote.

Poznavali su jezik ptica i razgovarali s njima, poznavali su jezik divljih zvijeri i nisu ih se bojali. Jahali su na jelenima i kurjacima, odlazili u posjetu medvjedima. Pred njima se nigdje nisu zatvarala vrata, za njih nisu postojale tajne.

Pa recite sad: zar im se ne bi moglo pozavidjeti na takvom životu? Zar nisu bili srećni, zar im zaista nije bilo lijepo u Zaboravljenoj Zemlji?

Vi ćete reći – da.

I ja kažem: da. I radujem se što nije bilo drugačije, a ponekad mislim: kako bi bilo dobro da sam se nalazio u društvu s njima? Radovao bih se još više da je sve ostalo nepromijenjeno do kraja njihova života. Ali nije! I moja priča ne može, na žalost, da se završi jer se u životu Sunčana i Pahuljice dogodilo nešto što je zauvijek uništilo njihovu veliku sreću.

Vi ste sad sigurno nestrpljivi?

Polako! Ne može se kazati sve najednom. A ovdje zapravo i počinje prava priča.

Odlomak iz romana *Patuljak iz Zaboravljene zemlje*, 1956.

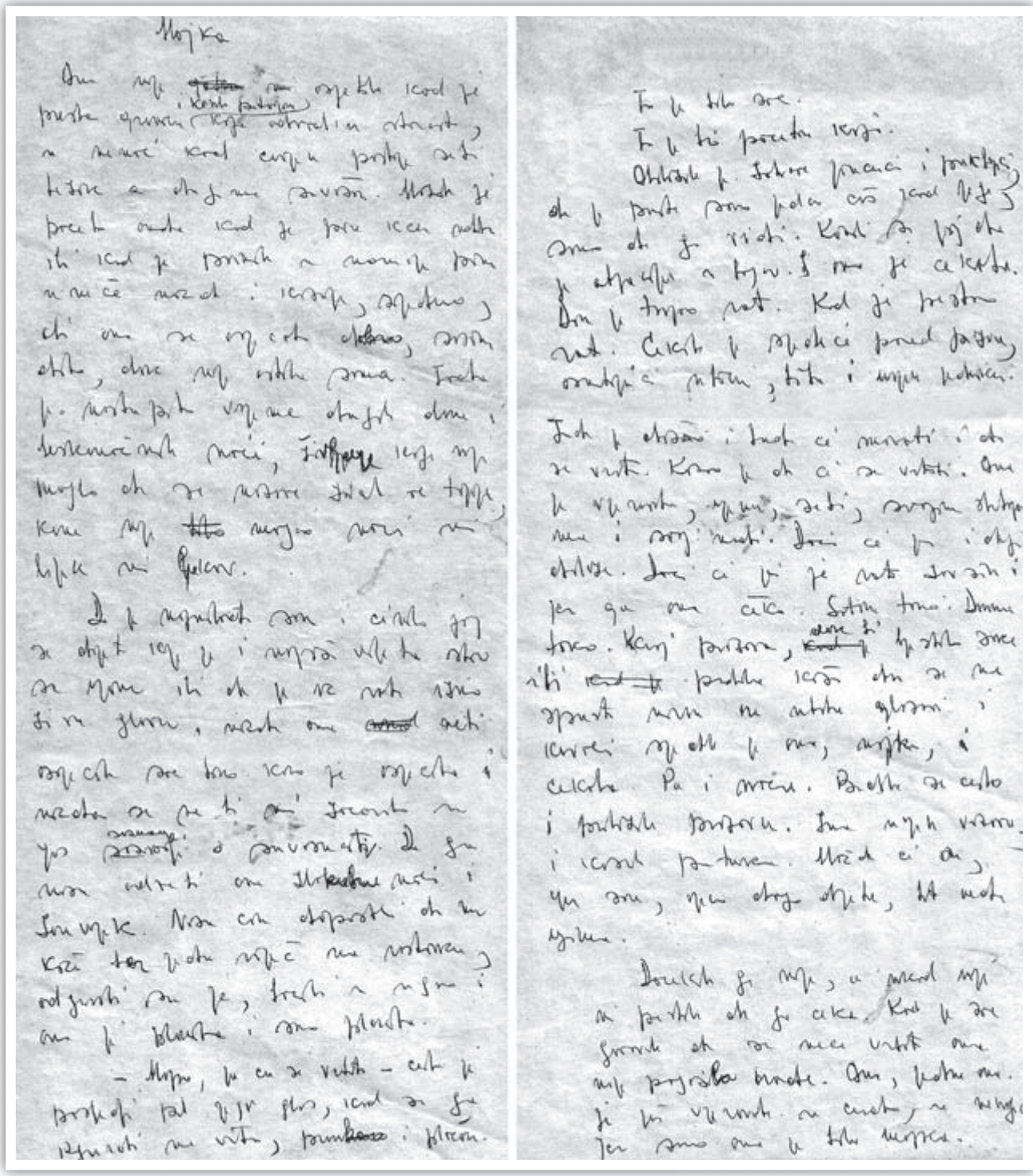

Rukopis pripovijetke *Majka*

ZORICA TURJAČANIN | **BOJE POSLJEDNJIH PREDJELA**

(Ahmet Hromadžić: *Bijeli cvijet*, Veselin Masleša, Sarajevo 1977)

Poznat kao dječji pripovjedač, bajkopisac Andersenovog tipa, Ahmet Hromadžić svojim posljednjim djelima pokazuje sve izrazitiju težnju za novim životnim prostorima, drugačijim postupcima organizovanja literarne građe.

Već roman „Bistri potoci", a pogotovu „Dječak jaše konja", znače prekid sa bajkovitim spisateljskim iskustvom, onim oblicima sanjanja i stvaranja, doživljavanja i oživljavanja svijeta pojavnog koji su predstavljali relevantan kvalitet njegovog čudesnog pričanja o djetetu i djetinjstvu kao „zaboravljenoj zemlji" , arkadijskom prostoru prvotne čovjekove cjelovitosti. Iskoračivanje iz zaštićenog svijeta unosilo je opori dah i tvarnost drugačije stvarnosti u kojoj se vršila demetaforizacija fantastične dječje kozmogonije, a sile dobra i zla oslobađale svojih bajkovitih obličja, svog crno-bijelog šematizma i razastirale se u dubinu i širinu, u pojedinačne sunovrate i opšti metež poljuljanog vremena.

U ovim prozama stvarnost rata, poput tamne mrlje na šareno oličenom zidu, sve intenzivnije proždire boje, guši svijetle prostore i zastire ih skramom neprozira i bezdanice.

U „Bistrim potocima" rat je sjećanje kroz koje naslage i pukotine potonjeg življenja truje san starca Zelengora, ranjava dušu djeteta neumoljivim osjećanjem gubitka, progonstvom iz mitskog vremena početka. U „Dječaku" on je ne samo neizbježnost vremena nego i psihološka stvarnost junaka, pomućena vlastitost koja iz vanjskog i unutrašnjeg košmara traži svoj izlaz, izgubljeni predznak ljudske cjelovitosti.

U naponu zrelosti Hromadžić je osjetio da ga prihvaćeni oblik saopštavanja sputava da dublje pronikne u psihološki kompleks ljudi zahvaćenih ratom i osipanjem, iscrta precizniji seizmograf njihovih duševnih uznemirenja i gorčina, dublje zasiječe u životna tkiva, ispriča svoja viđenja bogatijom i gušćom materijom jezika.

Zbog toga „Bijeli cvijet" znači potpuno napuštanje poznatih predjela pjevanja i mišljenja. Njegovo djelo je u svemu novo: u temi i njenoj realizaciji, uglu viđenja čovjeka, unutarnjim obasjavanjima bića, odsustvu vanjske događajnosti i usredsređivanju interesa na neka zatamnjena polja čovjekove duševnosti, posljednje varnice njegovih dogorjelih vatara.

Sve proze ove zbirke ispunjene su krajem ili dokrajčivanjem istrošenih života, pucanjem posljednjih niti koje pojedinca povezuju za svijet svakodnevnih stvari i sjenke njihovih ogoljelih značenja. Rat se javlja kao tragični okvir, crni ram osmrtnica usamljenika na posljednjim životnim zastajalištima. Od „Propadanja" do „Osvete", od prve do zadnje priče ove neuobičajene hronike ljudskih skončanja, kaplju crna zrna u nisku bezbrojnih ratnih smrti.

U „Propadanju", slikar, uznesen u svojoj čežnji za ljepotom, naglo biva suočen sa grubom zbiljom, neosjetljivom za finije potrebe čovjekove duše. Nesposoban za akciju, ali nepomiren sa izdajom i zlom, on gubi oslonac i orijentaciju, tone u očaj, pijanstvo, u potpuni rasap sebe čovjeka i sebe umjetnika.

U „Iskušenju" mladi sanjar proživljava svoju posljednju noć pred strijeljanje. U bujici sjećanja ponovo oživljava čaroliju djetinjstva i mladosti, snosi osudu zbog djela koje nije počinio.

Starog Memiša („Plave tišine") vješaju zbog skrivanja partizana. U okamenjenoj gomili rođaka i komšija starac nastoji da razabere lica izdajnika.

U poniranju u skamenjene tišine ljudskih bolova, u gluve predjele osame, Hromadžić je najdalje otišao u izuzetnoj prozi „Majka". U njoj je sve stišano, tanano i duboko kao tuga majke koja se tiho gasi u svojoj bezdanoj staračkoj samoći i uskraćenoj toplini neostvarenih susreta.

U Hromadžićevim prozama nema velikih događanja, krupnih pokreta, masovnih scena i jakih riječi. Sve je usmjereno na pojedinca, detalj, grč duše, grozničavu predsmrtnu ispovijed, zaustavljeni pogled, varnicu sjećanja, neizgovorenu riječ. Čovjek je sam pred zidom smrti i njegov glas ne može da se vine preko rubova vlastitog bezizlaza. Zato mu je riječ jednosmjerna, ona se, kao odjek, vraća izvorištu, realizuje kao monolog na opasnoj strmini odronjenog života. Bez želje za saopštavanjem, objašnjavanjem ili opravdavanjem govor je sredstvo očišćenja, predsmrtne katarze, mirenja s neizbježjem. Rečenice su zato istrgane, uznemirene, nedorečene i hrapave kao slike na ispucalom staklu.

Izvan opipljive događajnosti piščev pogled se račva u tamnilima bića, u neizrječjima šutnje, na granici sna i nesna, postojanja i nestajanja, življenja i umiranja. Zbog toga je relativirani unutarnji monolog postao dominantni oblik saobraćanja bića i svijeta, sebe i nesebe, samoće i pomračenja.

„Bijeli cvijet" je, svakako, najzrelije Hromadžićevo djelo. Ono pokazuje neke dosad manje zamjetljive osobine njegovog pripovjedačkog dara: smisao za slikanje tamnih stanja duše, tananih otkucaja bila u prostorima samoće, klonuća i smrti, gustinu atmosfere koja se upija u tkiva predmeta i bića potencirajući svojom gotovo opipljivom tvarnošću izuzetan emocionalni efekat ovih proza.

Putevi, 24/1978, 1-2.

Crtež - tuš, Mario Mikulić

IRFAN HOROZOVIĆ I MUHAMED ĆUROVAC | **RAZGOVOR SA AHMETOM HROMADŽIĆEM**

(...)

** I pored zdravstvenih problema, pišeš li?*

A. Hromadžić: Pa, da ti kažem, ja imam tu kod sebe knjigu koju sam napisao da pridodam ovom izboru od pet knjiga, dakle to bi bilo šest knjiga bajki što je, po mom mišljenju, jedan značajan opus bajke, jedinstven na ovom našem bosanskom području i šire. Jer bajka ne postoji, osim narodna. Njom se niko nije ni bavio osim mene. I napisati šest knjiga bajki to nije malo.
Druga je stvar što su naši štampali prevod „1001 noći", i prave od toga podvig - podvig je ovo, je´l.

**Oni misle kao prevodilački podvig – prvi cjeloviti prevod sa arapskog na bosanski.*

A. Hromadžić: Znam ja taj značaj, ali oni idu na sajam s tim i nose to kao barjak, a šta je sa autentičnom savremenom literaturom. Pa to nije bosanska književnost. Ja ne kažem da to nije značajno, niti da nije posebno.

**Kako se zove ta nova knjiga, je li to knjiga, priča ili roman?*

A. Hromadžić: Roman „Željezni konjanici", to je isto tako bajka u mom stilu – gdje se prepliću i stvarnost i bajka i zavičaj. Nisam ja forsirao izlaženje ove knjige jer sam htio da je priključim novom izdanju, da priključim tom kompletu pa da bude šest knjiga. To je taj opus bajke.

**Može li se znati koja je vlastita knjiga najdraža Ahmetu?*

A. Hromadžić: - Pa meni je najdraža „Okamenjeni vukovi".

** Najmoćnija. Ona je potpuno čisto od ideje do kraja izvedena. I to se zapamti, ta slika.*

A. Hromadžić: Ta knjiga je pisana iz iskustva i poneseno, znaš.

**Otkud rješenje s vulkanom na kraju?*

A. Hromadžić: - To je izmišljeno, to je imaginacija. Ja sam rođen u tom kraju divlje prirode, koju sam kao takvu i upoznao. Čini mi se da je najznačajniji moj podvig u mladosti, ne bih rekao u samom djetinjstvu, to što sam se sa jednim prijateljem jednoga dana zaputio, i sami smo se popeli na vrh Osječenice, to je planina tamo kod Petrovca. Mi smo krenuli ujutro i naveče se vratili, to je bio podvig. Eto, mi smo htjeli to da osvojimo, tako da sam ja taj kraj i to podneblje upoznao uzduž i poprijeko.
Bio sam tamo, štono se kaže kod kuće. I „Okamenjeni vukovi" imaju jedan univerzalan karakter, zato su, gdje god su objavljeni, naišli na dobar prijem. U Rusiji je knjiga dva puta štampana. Na zahtjev čitalaca obnovljeno je izdanje.

** Taj roman svrstavam među najbolje što je u Bosni napisano („Grozdanin kikot", „Derviš i smrt", „Ponornica", recimo „Bašta sljezove boje", itd.). „Okamenjeni vukovi", po meni, spadaju u taj korpus vrijednosti. Bilo bi lijepo da još nešto čujemo, to je uvijek vezano uz pisce, a nije se baš govorilo o tome – o lovu. Postoje dvije vrste lovaca – oni koji samo ubijaju i oni za koje se kaže „najbolji ljudi na svijetu". I ja sam bio u lovu ali kao pratilac, i to ljudima koji vole životinje, šumu, koji vole prirodu. To se osjeća i u „Okamenjenim vukovima", ta duša čovjeka. Postoje izuzetne priče iz lova, od Turgenjeva pa nadalje – volio bih nešto o tome?*

A.Hromadžić: - Ja jesam išao u lov – gotovo uvijek sa Stevanom Bulajićem, a imao sam i druge prijatelje. Jedan od njih je poginuo sada u ratu, on je bio penzionisani pukovnik – Mujo Ibrahimpašić – moj, iz Bjelaja, školski drug. Bio je u partizanima, bio je komesar Dalmatinske brigade. Bio je sve vrijeme u Sarajevu. Eto, kako je završio – izašao je iz kuće, i tu negdje pred Narodnom bankom u Titovoj ulici, poginuo je od granate.
A ovo drugo, kod mene je taj interes za lov nastao zbog toga što je moj otac bio lugar (šumar), što se on bavio lovom. Ja sam išao s njim, u djetinjstvu, nekoliko puta u lov. A i sâm sam često uzimao tu njegovu pušku, kad on ne bi bio kod kuće, pa izlazio da tako oživim svoj interes lovački, koji je možda nastao čak i čitanjem nekih knjiga o Divljem zapadu i tome slično. Kad sam pročitao knjigu „Posljednji Mohikanac", sjećam se cijele atmosfere koja me je ponijela. Lov je, ono što se kaže, voliti prirodu, vidjeti svijet i mislim da je mnogo što-šta što sam ja vidio i ušlo u „Okamenjene vukove", taj svijet šume, ptica.

** Jesi li imao psa?*

A. Hromadžić: Jesam, imao sam psa.

** Kako se zvao, koje je bio rase?*

A. Hromadžić: Bili, Bili. Taj pas, moga oca ustvari, bio je na tom čitavom terenu jedan od najboljih lovačkih pasa. Tog psa su odgojili neki u Kulen Vakufu lovci, dva brata, koji su se poslije podijelili pa nisu znali kako će psa. I onda, kažu, mi ćemo toga psa pokloniti lugaru. Mi smo išli kod njih tamo u Kulen Vakuf, kad sam ja bio dijete, i oni su nam poklonili tog psa. On je dugo, dugo bio kod nas dok nije skapao. Ostao je duboko u mojem sjećanju i uspomeni.

** Koje rase?*

A. Hromadžić: - Pa lovački običan, al´ je bio mnogo vrstan, stvarno.

Ovdje sam ja u Vogošći imao jednog prijatelja pa smo ja i Stevan držali neke pse. Nije to bilo radi samoga lova, nego eto, možda što čovjek ponese iz djetinjstva tu viziju prirode...

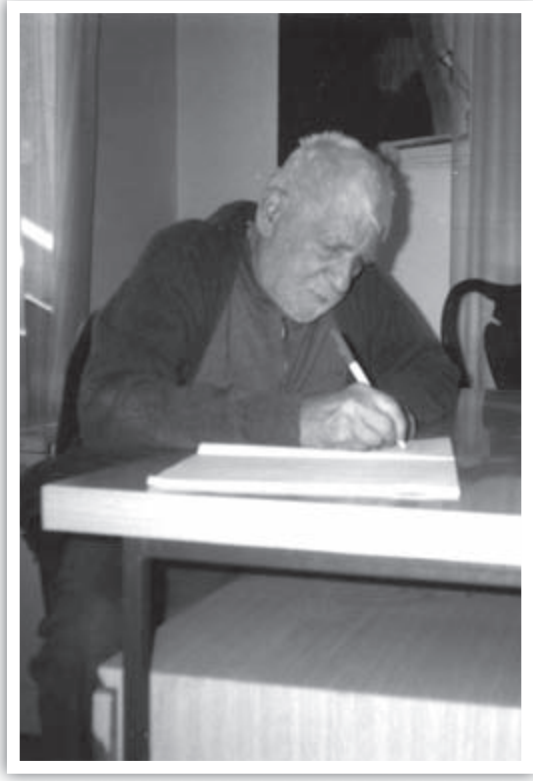

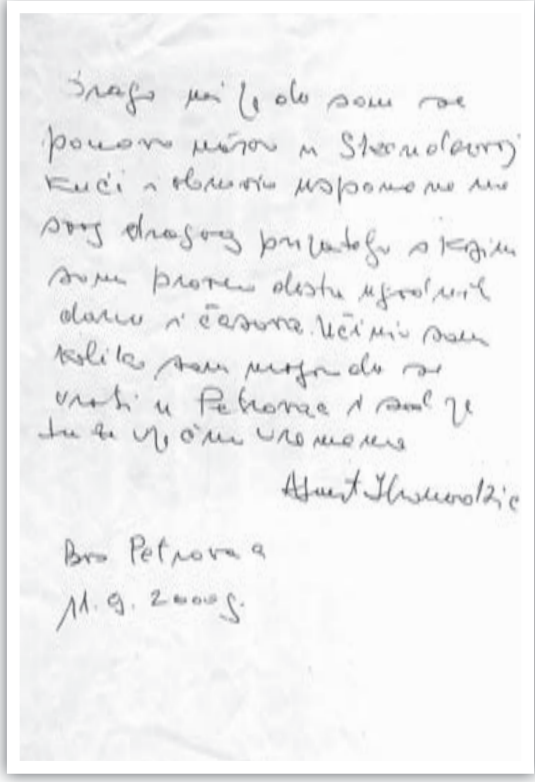

Drago mi je da sam se
ponovo našao u Skandarovoj
kući i obnovio uspomene na
svog dragog prijatelja s kojim
sam proveo dosta ugodnih
dana i časova. Učinio sam
koliko sam mogao da se
vrati u Petrovac i sad je
tu za vječno vremena

Ahmet Hromadžić

Bro Petrovac
11. 9. 2000 g.

Ahmet Hromadžić okružen učenicima

** Ovo pitam zbog „Okamenjenih vukova". Jesi li ikad odstrijelio srndaća?*

A. Hromadžić: Ne, nisam! Jesam išao u lov na srndaće, na Zelengoru, ali nikad nisam nijednog odstrijelio. Svaki čovjek se vraća izvorištu. Ja sam imao sreću da sam živio u jednom kraju koji je davao poticaj mašti i svemu onome što sam ja mogao da iskoristim.

To sve o čemu ja vama pričam, to ne postoji više, ni kuća, ni sredina, ništa više od toga ne postoji u tom podneblju. Ja sam bio 1998. godine tamo, u Bjelaju, to je pusto, potpuno pusto. Jednoga čovjeka sam vidio, kosi travu. Pitam ga koji si ti, - i on mi kaže čiji je, i sjetim se da je on sin nekoga koji je bio lovac jedini, pored mog oca. On je došao iz Bihaća da pokosi travu. Tamo je stvarno sve uništeno, tamo gdje su se legle i okupljale vrane, jata vrana, i one su otišle, napustile. To mi je tako ostalo u sjećanju: kad su ptice napustile kraj, eto, toliko je to... Kako je krenulo uništavanje Krajine 1941. godine, sad se definitivno završilo, eto ti. To ti govori šta je rat napravio od ove Bosne. Napravio je strahotu i pustoš, dva rata su uništila život.

** Dva su čina tragedije – ono je bio prvi, a ovo drugi.*

A. Hromadžić: Jest. To je ono. I kako se iz toga dignuti i ostati, opstati živ. Moja porodica koja je od 1941. godine počela biti uništavana, uništena je do kraja. Moja porodica Hromadžića bila je velika porodica. Nije to samo sudbina moje porodice, to je sudbina mnogih.

** Odakle je majka, od koje porodice?*

A.Hromadžić: Ona je isto Petrovčanka, od porodice Bašić. Ali, ja sam djetinjstvo proveo u Bjelaju sve do početka onog rata, i smatram da je to moj kraj. Išao sam u Građansku školu u Petrovcu, i ja sam svake subote prolazio taj put od Petrovca do Bjelaja, to je petnaestak kilometara kroz šumu, išao i vraćao se. Mene je stalno vukla, ne samo porodica, nego i sve te uspomene i prijatelji.

I kad sam izgubio taj kraj, ja sam osjećao da sam izgubio dragocjenost. Kada sam se odmah poslije rata vratio, došao sam u tu pustoš, ne znajući šta ću tamo naći. Jednostavno, tražio sam ono što je bilo već potpuno izgubljeno. Nije bilo ni ljudi, ništa, sve je bilo spaljeno. Ali ja to sve nosim i sada onako kao što je bilo u mom djetinjstvu, i kuće i ljude, i sokake i sastajališta, sve što više nikada neće biti.

** A ta vaša ponornica petrovačka, to je interesantna jedna pojava, je li tako?*

A. Hromadžić: Pa dobro, ona se zove Japaga, to je jedna rijeka. Kad nadođu kiše, onda se ona pojavi pa nestane. Tako da Petrovac nema rijeku. To je visoravan. Stvar je u tome što je to prilično bezvodan kraj. Tu u Bjelaju gdje postoje izvori, tu je i nastala ova moja knjiga „Bistri potoci", tu su iz čitavog kraja, kada je ljeto, dolazili po vodu s bačvama. Bilo je mnogo stoke. Dogonili su i čitav dan se stoka napajala na tim potocima, jer naokolo nije bilo vode. Pogotovu kad zasuši, a bilo je takvih ljeta. Tu je cijeli kraj dolazio po vodu.

** U Krajini ima posebna ljubav prema konjima, trkama, sjećaš li se toga?*

A. Hromadžić: Sjećam se, kako ne, išao sam na trke u Medenom polju, gdje smo mi imali i zemlju. Petrovčani su išli na te trke svake godine, to je jedna stvar, a druga što su ljudi posebno pokušavali da odgoje konja ne bi li učestvovali u tim trkama. Mi smo stalno imali konja, ja sam od Petrovca do Bjelaja često išao na konju, to je bio nesedlan, jahaći konj. A nekad sam s konjem upregnutim u kola išao kući. Konji su uvijek bili tu prisutni. Razumije se da su to sve bili rasni konji. Ljudi su posebno njegovali konje, da budu prvi. Ako su konji bili upregnuti u kola gledalo se da to bude horma prava, blješteća, ljudi su se takmičili u tome. Ko je imao dobre konje i dobra kola on je bio čuven, to je bila i tradicija.

** I ljubav, i tradicija i sve, a pitanje i prestiža.*

A. Hromadžić: Nešto sam od toga napisao u„Labudovoj poljani". Jednom se, kod nas, iz porodice Hodžića (bili su najpoznatija porodica u Bjelaju), njihova jedna sestra udala za nekog Krajišnika u „pravoj Krajini" (mi u Petrovcu za one u Cazinskoj krajini kažemo Krajina – oni preko Une). Pošto su trebali doći svatovi, ja sam tada imao 6 godina, pokupi se familija s konjima i kolima, i mi djeca, i krenemo im u susret u Vrtoču (to je jedna raskrsnica gdje će doći Krajišnici). I, stvarno, mi smo ih dočekali – došlo je tu oko tridesetak kola sa bijesnim konjima. Tu je bila žandarmerijska stanica. I sada, odatle ćemo svi krenuti, ali oni će prvi stići do Bjelaja, to ti je jedno 7 km makadama, teškoga puta. Tu treba, bogami, imati dobre konje, dobra kola i biti prvi. Svi su imali oružje – „ispraše" oni što su imali – ništa oni ne bendaju žandare. Oni su bili tada jedan narod koji je imao, imao svoj ponos... – nisu se ničega bojali! Kad su prenoćili, opet su se utrkivali ko će prije stići tamo u Krajinu – hoću da ti kažem takve su imali konje, da smo mi stigli pola sata iza njih.

** Pokazalo se da je krajiško podneblje iznjedrilo nekoliko najznačajnijih pisaca za djecu, B. Ćopića, A. Hromadžića, I. Bekrića i dr. Kako je na primjer Branko Ćopić reagirao na pojavu A. Hromadžića kao pisca za djecu?*

A. Hromadžić: Ja mislim da Ćopić nije volio konkurenciju. Branko je smatrao da je on prvi i bojao se da će se javiti i neko drugi ko će mu ići rame uz rame, tako da on nikada – a to sam često razgovarao i sa Dušanom Kostićem i nekim njegovim bliskim, da Branko nikada nikoga nije pohvalio.

O biblioteci i koloniji "Lastavica"

U redakciji "Veselina Masleše"

Ahmet Hromadžić, Desanka Maksimović, Mira Alečković, Mirko Petrović, Nasiha Kapidžić-Hadžić, Vidoje Podgorec i Dara Sekulić

** Jesi li poznavao Lovraka, Seliškara...?*

A. Hromadžić: Jesam. Ja sam se borio za pisce.

** Oni su čitali tebe, pretpostavljam?*

A. Hromadžić: Jesu, stvarno su čitali. I sjećam se baš jednom Bevk pročitao jednu moju priču negdje u štampi – kaže odlična ti je priča. Znam i da je Seliškar čitao, čitali su oni svi. Mogli su da kažu šta misle, naročito jer su sa drugog područja, Slovenci – jer su oni i štampali veliki broj knjiga – zahvaljujući tim vezama koje smo stvorili preko Bevka, preko Seliškara.

** A Mato Lovrak?*

A. Hromadžić: Mato je već bio u godinama, i Matu sam ja samo jednom uspio da dovedem ovdje u Sarajevo kad je bio dan „Lastavice". Uspio sam da dovedem sve pisce koji su tada bili živi. I Dušana Kostića, i Matu, i ne sjećam se više. To je bio jedan spektakl. Mi smo pozvali djecu sa pozivnicama, jer je to bio događaj. Tada je M. Lovrak došao i učestvovao je možda i prvi i posljednji put. A svi drugi jesu, dolazili su svi u Koloniju „Lastavica".

** Je li bilo ideja da neko napravi* f *lm o Patuljku?*

A. Hromadžić: Bilo je, bilo, ali nikad nije uspjelo. Interesovali su se iz „Sutjeska filma". Ja sam čak bio potpisao i ugovor ali od toga nije bilo ništa. Ali ja mislim da je to bio prevelik zalogaj. Morao je tu biti reditelj velike stvaralačke snage – nije se to moglo jednostavno preslikati.

** Možda je i dobro što nije snimljeno, pa će neko sad od ovih mladih to učiniti, ako budemo imali novca.*

A. Hromadžić: Ovdje neće u Bosni, teško. Ovdje, više nema filma. Sa ovim ratom je ovdje film završen, ili ga zadugo neće biti.

** Ja mislim da će biti jer tehnika tako napreduje, da će biti pojednostavljeno crtanje i animacija sa kompjuterima pa će se moći raditi.*

A. Hromadžić: Evo šta bi bilo, kad bi bilo para. Vidiš da su sve dječije knjige značajne prenesene na film. Sve, od Marka Tvena do Andersena itd. Zašto ne bi naše? Ali mi smo sirotinja, čovječe.

** Ali, ima „Družba Pere Kvržice", ima „Vlak u snijegu", ima „Družba sinjeg galeba"...*

A. Hromadžić: Ja govorim o bosanskim.

** Ima „Orlovi rano lete", ima „Magareće godine"?*

A. Hromadžić: Ali to je bilo prije rata. Sve su dobre knjige prenesene u animirane filmove. Vidiš li to. A naše literature nema nigdje.

** Mogao bi se napraviti strip od tvojih knjiga, je li bilo takvih ideja?*

A. Hromadžić: Nije bilo nikakvih ideja. U dječijoj literaturi mi smo uspijevali da se plasiramo, zato što sam ja uspio da se uključim u Evropu. Ja sam bio član međunarodne redakcije za slikovnicu tako da je svake godine štampana neka od slikovnica na deset jezika. To je bio veliki poduhvat. A drugi, mi smo prihvatili „Djecu svijeta" koja je isto tako imala međunarodnu redakciju. Svake godine se javljao izdavač iz druge države da napravi tu knjigu. Mi smo tako jednu napravili („V. Masleša"), pa Bugari, pa Rusi, Nijemci. Mi smo bili uključeni u međunarodni fond literarnih vrijednosti i stvaralaštva.

** Ahmete, ima ova velika nagrada, zovu je „dječiji Nobel", „Hans Kristijan Andersen" – jesi li možda bio kandidiran?*

A. Hromadžić: Bio sam. Naime, kad su „Okamenjeni vukovi" štampani na češkom jeziku, moj prijatelj iz Češke je bio član toga žirija i on je tu knjigu predložio, i ona je bila u izboru. Međutim, pokazalo se da bivša Jugoslavija tada nije bila član te asocijacije – fonda, i onda, iz formalnih razloga moja knjiga nije mogla biti nominovana za tu nagradu.

** Drago mi je da sam postavio to pitanje. Da li je sad BiH član tog fonda?*

A. Hromadžić: To ne znam.

** Djelo Stevana Bulajića u B-H književnosti?*

A. Hromadžić: Normalno da Stevan pripada bosanskoj literaturi. Čitav problem i jeste ovdje što mi ne znamo šta hoćemo. Mi možemo samo preživjeti u bosanskoj literaturi. Možemo mi imati bošnjačku, ali bosanska literatura je vrijednost na okupu. Stevan je sve napisao ovdje u Bosni, živio je ovdje.

** Jedino možda u posljednjoj knjizi, onaj Stevanov „Šalajko", tu se vratio zavičaju.*

A. Hromadžić: Ma nije ni to, i to je ovdje. Mi smo jedne prilike u lovu, negdje kod Modriče, sreli nekog dječaka koji je nosio fazane, i on je njega poznavao – pričao je Stevanu dosta toga, pa kad je Stevan objavio tu knjigu, čak je taj tražio da mu plati. Prema tome i ta knjiga je nastala ovdje. Druga je stvar što je on pomalo vezan za zavičaj – pa su Crnogorci napravili film. Sva njegova literatura je ovdje stvorena i ovdje nastala.

** I scenaristička literatura Stevana Bulajića. On je puno radio na scenarijima. Ti nisi?*

A. Hromadžić: Ne, osim jedan scenario. To je interesantno. Jednom je „Jadran film" raspisao konkurs. Ismet Mujezinović je imao atelje u Tehničkoj školi u Sarajevu, gdje sam i ja stanovao. Često sam išao kod

njega u atelje i čak sam imao jednu pušku, koja je njemu bila uzorak za slikanje kad je radio ona velika platna sa tematikom iz partizanskog ratovanja. Često smo u tim prilikama razgovarali i on meni jednom kaže, dobro bi bilo napisati priču ili roman o čovjeku koji je negdje u zarobljeništvu, i vraća se ovdje u toku rata i zatiče stanje kakvo jeste, priključuje se ilegalnom pokretu, itd. Ja to prihvatim, i za konkurs koji je raspisao „Jadran film" napišem neki sinopsis, pošaljem i dobijem nagradu. Oni to otkupe, poslije je to Vatroslav Mimica snimao, i ja ne znam više koji je to film – zaboravio sam. Ja sam s Mimicom nešto radio na tom scenariju i on je to poslije režirao, ja nisam dalje učestvovao. Tema je bila ambijent i vrijeme Drugog svjetskog rata. Nije on mnogo tu u scenariju promijenio od onog što sam ja uradio. Možda je i neko od drugih režisera to preuzeo, ne znam. Sinopsis za taj scenario zvao se „Čovjek iz mirne ulice".

** Koja je to godina?*

A. Hromadžić: Mislim 1950. godina.

** Imaš li kopiju tog sinopsisa?*

A. Hromadžić: Ne vjerujem.

** Koliko je bio velik sinopsis?*

A. Hromadžić: Ne znam, jedno desetak kartica. Poslije su oni mene pozvali u Zagreb, i ja sam spavao kod Mimice i s njim radio na scenariju. Onda je on to poslije nastavio i prekrajao, kako to već rade filmadžije. I ja poslije s tim nisam imao nikakve veze. Znam da sam naplatio ono što mi je pripadalo – autorski honorar.

** Kako se završavao scenario i šta biva sa glavnim junakom?*

A. Hromadžić: Ne znam. Uglavnom on se vraća i zatiče stanje da mu je sve iz porodice pobijeno i nakon toga se priključuje ilegalnom pokretu, da li gine li ne gine ja to više i ne znam. To je otprilike sadržaj. To je dosta vjerodostojno. Godine 1941. hiljade ljudi su pali u zarobljeništvo. Našli se jednostavno u njemačkim logorima, nisu znali jednostavno šta se ovdje događa.

** S kim si se družio od stranih pisaca?*

A. Hromadžić: Najviše sam prijateljovao sa Đanijem Rodarijem, italijanskim piscem. Mi smo se sreli jednom u Njemačkoj, bio je neki simpozijum i tako smo se upoznali. On je dolazio u Sarajevo, a ja poslije bio kod njega u Rimu. On mi je pomogao, Raza Sarajlić je prevela moju knjigu „Okamenjeni vukovi" na talijanski, a Đani Rodari je redigovao i potrudio se da je štampa „Montadori". Tako je ova knjiga i objavljena zahvaljujući Đaniju Rodariju.

** On je odličan pisac!*

A. Hromadžić: On je odličan pisac i izvanredan čovjek.

** A od drugih pisaca, s kim si se bliže poznavao?*

A. Hromadžić: Upoznao sam dosta pisaca iz ondašnjeg Sovjetskog saveza. Dosta sam pisaca upoznao kroz Međunarodnu redakciju, dolazili su i u Sarajevo.

** Pročitao sam „Tri debeljka" Jurija Olješe u tvom izboru u "Lastavici". Izuzetno sam zavolio tu knjigu, to je odlična knjiga. Je li on bio tada živ, jesi li ga upoznao?*

A. Hromadžić: Nešto se ne sjećam, ali dolazili su kod mene u Koloniju, svi su dolazili iz istočnih zemalja. Kad im je nešto trebalo, smatrali su da se u „Masleši" mogu obratiti u svako doba i kad god hoće.

** Jesi li se sretao s piscem „Nasrudin hodža u Buhari", sa Smirnovom, sa Bajkovom...?*

A. Hromadžić: Nisam, nisam, ali ja sam imao dobre odnose i veze preko Međunarodne redakcije. Bili su dosta dobri kontakti.

Ruska literatura je velika literatura. Onaj ko je tamo ušao imao je veliku satisfakciju. Recimo moja knjiga je štampana u 300.000 primjeraka i to ne samo na ruskom, nego na niz jezika u ondašnjem Sovjetskom savezu. Tako da sam ja štampan čak i na jermenskom jeziku.

** To je zanimljivo.*

A. Hromadžić: Ukrajinskom, jermenskom, gruzijskom i dr. Što se tiče prevoda, to je pitanje prevodioca, malo ih je koji rade na tom planu. Recimo nema više jednog Nedžati Zekerije koji se borio da se prevede naša literatura na turski jezik.

Razgovor je vođen 16.5.2000.
u stanu Ahmeta Hromadžića u Sarajevu
Život, XLVIII / 2001, 1-2.

Irfan Horozović i Muhamed Ćurovac u posjeti Ahmetu Hromadžiću

KROZ ŽIVOT

1923. godine, 11. oktobra rodio se Ahmet u selu Bjelaju kod Bosanskog Petrovca kao drugi sin od dvanestero djece Huseina Hromadžića, po zanimanju šumara, koji je te godine službom bio premješten u malo mjesto pod planinom Osječenicom, i supruge mu Almaze Hromadžić (rođenjem Bašić). Šestero od dvaneaestero djece je umrlo prije Drugog svjetskog rata. Preživjeli su najstariji Mustafa, Ahmet, Muharem, koji je kasnije poginuo kao partizan, te kćerke Hanifa, Fatima i Mina. Sestre Hanifa i Fatima i danas žive u porodičnoj kući u Bosanskom Petrovcu, a sestra Mina živi u Bosanskom Novom. Osnovnu školu je završio u Bjelaju.

1934. nakon završene osnovne škole upisuje se u prvi razred Državne mješovite građanske škole u Bosanskom Petrovcu. Ljetne ferije provodi s prijateljima u Bjelaju u podnožju Osječenice i kraj stare tvrđave koju će opisati u romanu *Patuljak iz Zaboravljene zemlje*. Kao srednjoškolac oduševljava se knjigama Žil Verna, formira svoju prvu biblioteku i počinje pisati svoje prve priče kao slobodne pismene sastave. Srednjoškolsko obrazovanje završava u Srednjoj tehničkoj školi u Sarajevu gdje slobodno vrijeme provodi u „Napretkovoj", „Prosvjetinoj" i Sindikalnoj biblioteci čitajući socijalnu literaturu i knjige ruskih pisaca izašlih iz revolucije.

1941. krajem marta, nakon završetka školske godine, izbija Drugi svjetski rat. Osamnaestogodišnji Ahmet se vraća u rodno selo Bjelaj. Uskoro se povezuje sa pokretom NOB-a i odlazi u partizane. Ahmetova porodica je tada izbjegla u Banju Luku.

1944. kao novinar radi u redakciji ratnog „Oslobođenja". Piše prve reportaže u podgrmečkom selu Sanici i dužu pripovijetku, za koju se redakcijski kolega, pjesnik Skender Kulenović izražava pohvalno i ohrabruje ga da piše.

1946. u periodu od 1. jula do 30. decembra radi kao urednik lista „Krajina" Okružnog odbora Narodnog fronta Bihać.

1948. učestvuje u pokretanju novog omladinskog mjesečnog časopisa „Zora", u čijoj redakciji radi kao glavni urednik do maja 1951. godine. U tom periodu u časopisu objavljuje odlomke iz tada još neobjavljenog romana *Zelena poljana*, priče *Draginja* i *Susreti*, književnoteorijske tekstove i feljtone, te filmske i pozorišne kritike.

1950. na konkursu "Jadran-filma" za film sa tematikom iz Drugog svjetskog rata dobija nagradu za sinopsis scenarija pod naslovom Č*ovjek iz mirne ulice*.

1952. dodijeljene su mu nagrade CKNOJ III za kritiku i CKNOBiH za uređivanje časopisa „Zora" i u njemu objavljene kritičke prikaze i pripovijetke. Objavio je prvu knjigu - roman za odrasle - s ratnom tematikom pod naslovom *Labudova poljana*, u izdanju sarajevske „Svjetlosti". U decembru iste godine štampana je u „Oslobođenju" i njegova prva priča za djecu *Jabuka*. Ahmet se tada okreće dječijoj književnosti objavljujući najviše dječijih priča u "Oslobođenju" i „Politici".

1954. početkom godine zapošljava se u izdavačkom preduzeću "Narodna prosvjeta", kasnije "Veselin Masleša", u kojem radi punih 25 godina. Nastojeći da osavremeni i približi djeci literaturu, koju stvara sve više jugoslavenskih pisaca, pokreće specijalnu biblioteku jugoslavenske literature za djecu "Lastavica" obuhvatajući stvaralaštvo dječijih pisaca na nivou Jugoslavije. U aprilu izlazi prva knjiga Biblioteke "Lastavica" *Dječak iz pećine* autora D´Ervila, čije ime će biti samo jedno u nizu autora strane dječije književnosti: Danijel Defo, Svift, Andersen, Mark Tven, Puškin, Džek London, Turgenjev, Kipling, Žil Vern, Viktor Igo, Božana Njemcova i dr.

1956. štampan mu je prvi roman za djecu *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* u izdanju "Narodne prosvjete" za koji je dobio nagradu Udruženja književnika Bosne i Hercegovine.

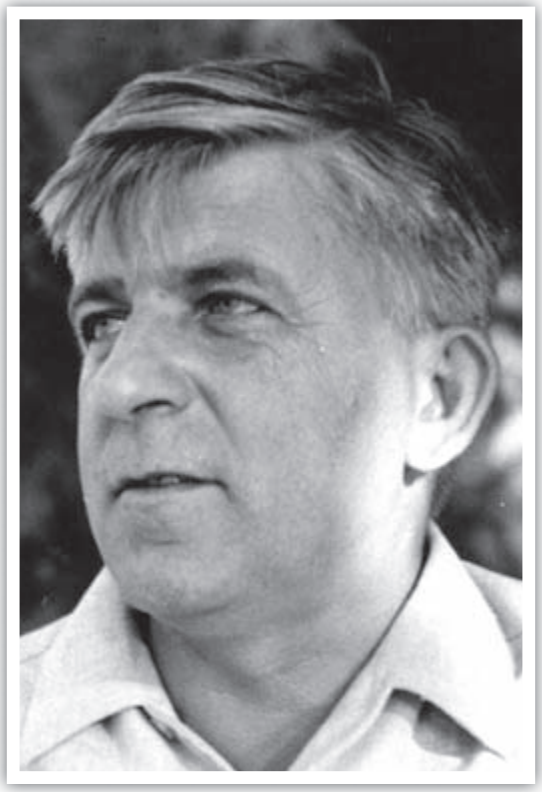

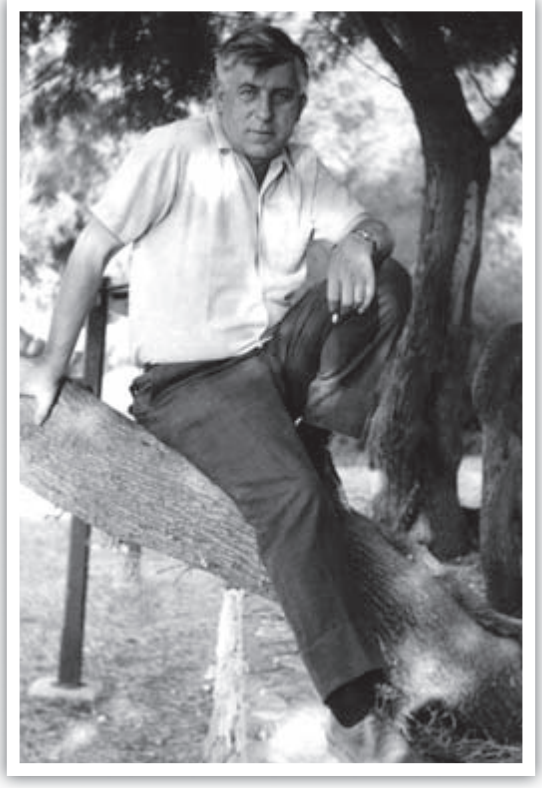

1959. član je redakcije časopisa „Život“ u kojoj je tada glavni urednik Meša Selimović. Diplomirao je na Višoj pedagoškoj školi u Sarajevu.

1964. završio je prvu varijantu biblioteke „Izbor 100 djela Lastavice“ knjigom Grigora Viteza *Bajka o glinenoj ptici*. Iz štampe izlazi drugi roman za djecu *Okamenjeni vukovi* i zbirka priča za djecu *Patuljak vam priča* u izdanju sarajevske "Svjetlosti".

1964-1966. obavlja dužnost predsjednika Udruženja književnika BiH.

1965. nagrađen je Šestoaprilskom nagradom grada Sarajeva za knjigu *Patuljak vam priča*.

1966-1971. štampane su zbirke priča *Zlatorun* (1966) i *Zelengor* (1971) u izdanju "Svjetlosti", te roman *Bistri potoci* (1971) u izdanju "Veselina Masleše".

1974. piše tekstove za domaće slikovnice *Desant na Drvar, Igmanski marš* i *Kozara* publikovane u izdanju "Veselina Masleše". Za roman *Bistri potoci* nagrađen je Dvadesetsedmojulskom nagradom BiH.

1975. za višegodišnji rad i doprinos u razvoju Izdavačkog preduzeća "Veselin Masleša" nagrađen je spomen-plaketom.

1977. štampana je njegova druga knjiga za odrasle *Bijeli cvijet* u izdanju „Veselina Masleše“ i knjiga priča *Dječak jaše konja* u izdanju "Svjetlosti". Dodijeljena mu je povelja Republičke Konferencije Saveza organizacija za socijalističko vaspitanje i brigu o djeci.

1978. u izdanju "Veselina Masleše" publikovane su i ostale slikovnice o NOB-u: *Bihaćka republika, Partizanska mornarica* i *Petrova gora*.

1979. odlikovan je Ordenom republike sa srebrnim vijencem i nagrađen priznanjem festivala "Kurirček". U novembru odlazi u penziju kao dugogodišnji direktor "Veselina Masleše".

1980. dobitnik je zahvalnice Festivalskog vijeća Jugoslovenskog festivala djeteta.

1981. za učešće na kulturnoj manifestaciji "Višegradska staza" nagrađen je zahvalnicom Opštinske konferencije SSRN Višegrad kao i plaketom Opštine Bihać za zalaganje u izgradnji spomenika palim borcima u narodnooslobodilačkom ratu.

1983. sa Ivicom Roićem i Šimom Ešićem pokreće Književnu zajednicu "Drugari", privatno izdavačko preduzeće u kojem se publikuju djela jugoslavenskih pisaca za djecu, a među njima i djela Ahmeta Hromadžića.

1985. 25. novembra dodijeljena mu je nagrada ZAVNOBiH-a.

1988. u izdanju Književne zajednice "Drugari" štampana mu je knjiga pripovijedaka *Patuljak vam priča*.

1989. publikovane su slikovnice *Desant na Drvar, Igmanski marš, Kozara, Partizanska mornarica* i *Petrova gora* u izdanju "Drugara".

1990. priče Ahmeta Hromadžića uvrštene su u knjigu pod naslovom *Nezavršena priča: Izbor priča iz bosanskohercegovačke književnosti* u izdanju "Drugara".

1994. izdavačka kuća "Bosanska riječ" štampa u Wuppertalu knjigu *Patuljak vam priča*.

1997. izdavačka kuća "Bosanska riječ" štampa knjige *Patuljak iz Zaboravljene zemlje* i *Zelena šuma*.

1998. u okviru edicije pet knjiga I*zabrana djela Ahmeta Hromadžića* izlazi knjiga *Zlatorun* u izdanju "Bosanske riječi".

1999. štampano je treće izdanje knjige *Zelena šuma* u izdavačkoj kući "Bosanska riječ".

2002. 14. maja izabran je za dopisnog člana ANUBiH. Biblioteka za slijepa i slabovidna lica u BiH uvrštava u svoj izbor dječije knjige naslov *Zlatorun*.

2003. 1. januara Ahmet Hromadžić umro je u Sarajevu. Sahranjen je na groblju Bare.

EKSPONATI

RUKOPISI

Osveta, pripovijetka
Susreti, pripovijetka
Pesme Branka V. Radičevića, prikaz
Majka, pripovijetka
Okamenjeni vukovi, roman

PREPISKA

Pismo B. Gribanova, urednika moskovskog dječijeg lista „Detgiz", Moskva, 26.3.1958.
Pismo Alekseja Krasiljnikova, zamjenika direktora „Издательство иностранной литературы", upućeno Stevanu Bulajiću, Moskva, 4.2.1958.
Pismo Bogdane Rogošić, učenice omiške gimnazije, Omiš, 18.4.1958.
Pismo Mate Lovraka, Zagreb, 8.8.1959.
Pismo B. Gribanova, urednika moskovskog dječijeg lista „Detgiz", Moskva, 21.10.1959.
Pismo Branka Ćopića, Beograd, 17.1.1960.
Razglednica Branka Ćopića, Beograd, 18.9.1960.
Pismo Branka Ćopića, Beograd, 23.1.1961.
Dopisnica Mate Lovraka, Zagreb, 19.10.1961.
Pismo Mate Lovraka, Zagreb, 16.6.1964.
Pismo Grigora Viteza, Zagreb, 11.10.1964.
Pismo Gustava Krkleca, Zagreb, 28.2.1965.
Pismo Grigora Viteza, Zagreb, 4.3.1965.
Telegram Josipa Ostija, Bihać, 28.11.1985.
Telegram Ćamila Sijarića, Sarajevo, 29.11.1985.
Pismo Olge Savić, učenice vinkovačke gimnazije, Vinkovci, nedatirano

DOKUMENTI

Rodni list Ahmeta Hromadžića
Svjedočanstvo o završenom prvom razredu Državne mješovite građanske škole, Bosanski Petrovac, 28.6.1935.
Potvrda da je saradnik, a kasnije i urednik lista „Oslobođenje", Sarajevo, 11.5.1952.
Potvrda Centralnog komiteta Narodne omladine BiH o zaposlenju Ahmeda Hromadžića kao urednika omladinskog časopisa za književnost i umjetnost „Zora", Sarajevo, 12.10.1952.
Potvrda da je urednik lista „Krajina" (u svrhu regulisanja radnog staža), Sreski komitet, Bihać, 4.1.1955.
Ugovor između izdavačkog preduzeća „Kočo Racin" i Ahmeta Hromadžića o štampanju knjige *Patuljak iz Zaboravljene zemlje*, Skoplje, 29.12.1958.
Diploma o završenoj Višoj pedagoškoj školi, Sarajevo, 27.6.1959.
Ugovor između izdavačkog preduzeća „Svjetlost" i Ahmeta Hromadžića o štampanju knjige *Patuljak vam priča*, Sarajevo, 23.12.1960.

FOTOGRAFIJE

Tvrđava u rodnom selu Ahmeta Hromadžića koja je opisana u knjizi *Patuljak iz Zaboravljene zemlje*
Ahmet s majkom Almazom
Ahmet s ocem Huseinom
Ahmet sa sestrama Hanifom i Fatimom
Ahmet Hromadžić iz đačkih dana, Sarajevo, 1938.
Ahmet Hromadžić kao učenik Srednje tehničke škole u Sarajevu, 1938.
Ahmet Hromadžić kao partizan u Travniku, 1944.
Ahmet Hromadžić u šetnji na Marijin-Dvoru, Sarajevo, 1950.
Ahmet Hromadžić u društvu Riste Trifkovića, Izeta Sarajlića i Hilme Hodžića, zima 1958.
Ahmet Hromadžić dijeli knjige nagrađenim pionirima na dan „Lastavice", Sarajevo, 1958.
Žiri "Narodne prosvjete" za dodjelu nagrade za roman, 1958.: Ahmet Hromadžić, Meša Selimović, Milan Bogdanović, Mustafa Zirić, Vlatko Pavletić i Brato Ćišić
Ahmet Hromadžić s članovima kolonije „Lastavica", 1959.
Ahmet Hromadžić kao mladi književnik, 1964.
Ahmet Hromadžić, 1964.
Ahmet Hromadžić i Stevan Bulajić u lovu na Crepoljskom
Ahmet Hromadžić sa Gustavom Krklecom, Skenderom Kulenovićem, Đurom Pucarom Starim i Brankom Ćopićem

KNJIGE

Ahmet Hromadžić, *Labudova poljana*, Svjetlost, Sarajevo, 1952.
Ahmet Hromadžić, *Patuljak vam priča*, Svjetlost, Sarajevo, 1961.
Ahmet Hromadžić, *Џуџето ви раскажува*, Kočo Racin, Skoplje, 1964.
Ahmet Hromadžić, *Piticul din Tara Ultată*, Editura Tineretului, Bucureşti, 1964.
Ahmet Hromadžić, *Okamenjeni vukovi*, Svjetlost, Sarajevo, 1964.
Ahmet Hromadžić, *Patuljak iz Zaboravljene zemlje*, Školska lektira, Svjetlost, Sarajevo, 1964.
Ахмет Хромаджич, *Карличок із Забтої Країни*, Веселка, Київ,1966.
Ahmet Hromadžić, *Zlatorun*, Svjetlost, Sarajevo, 1966.
Ahmet Hromadžić, *Okamenjeni vukovi*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1966.
Ahmet Hromadžić, *Skamenení vlci*, Vydavateľstvo Mladé letá, Bratislava, 1967.
Ahmet Hromadžić, *Patuljak iz Zaboravljene zemlje*, Školska lektira, Svjetlost, Sarajevo, 1967.
Ахмет Хромаджич, *Окаменевшие волки*, Издательство „Детская литература", Moskva, 1967.
Ahmet Hromadžić, *Zkamenělí vlci*, Naklad Výtisků, Brně, 1968.
Ahmet Hromadžić, *Dječji pisci o sebi*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1969.
Ahmet Hromadžić, *Zelengor*, Kulturni centar Novi Sad, 1971.
Ahmet Hromadžić, *Bystre Potoky*, Mladé letá, 1974.
Ahmet Hromadžić, *A különös tó titka*, Forum Konyvkiadó, Újvidék, 1974.
Ahmet Hromadžić, *Kozara*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974.
Ahmet Hromadžić, *Igmanski marš*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974.
Ahmet Hromadžić, *Desant na Drvar*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1974.

Ahmet Hromadžić, *Bistri potoci*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1975.
Ahmet Hromadžić, *Patuljak vam priča*, Nolit, Beograd, 1975.
Ahmet Hromadžić, *I lupi di pietra*, Fratelli Fabbri Editori, Milano, 1976.
Ахмет Хромаджич, *Скам'янілі вовки*, Веселка, Київ, 1976.
Ahmet Hromadžić, *Bijeli cvijet*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1977.
Ahmet Hromadžić, *Patuljak iz Zaboravljene zemlje*, Nolit : Prosveta : Zavod za udžbenike, Beograd, 1978.
Ahmet Hromadžić, *Bihaćka republika*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978.
Ahmet Hromadžić, *Partizanska mornarica*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978.
Ahmet Hromadžić, *Petrova gora*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978.
Lastavica biblioteka i kolonija, Veselin Masleša, Sarajevo, 1978.
Ahmet Hromaciç, *Cüce*, Koza, Birinci Baski: Mayis, 1979.
Ahmet Hromadžić, *Patuljak vam priča*, Svjetlost, Sarajevo, 1982.
Ahmet Hromadžić, *Patuljak vam priča*, Prosveta : Veselin Masleša, Beograd : Sarajevo, 1984.
Ahmet Hromadžić, *Dječak jaše konja*, Prosveta : Veselin Masleša, Beograd : Sarajevo, 1984.
Ahmet Hromadžić, *Kozara*, Književna zajednica Drugari, 1989.
Ahmet Hromadžić, *Patuljak vam priča*, Dječja književnost naroda i narodnosti BiH u 20 knjiga, Veselin Masleša - Svjetlost, Sarajevo, 1990.

ČASOPISI I LISTOVI

Ahmet Hromadžić, *Selo pod planinom*, Zora, I/1948, 11.
Ahmet Hromadžić, *Nekoliko misli iz stvaranja mladih bosansko-hercegovačkih pisaca*, Zora, II/1949, 1-2.
Ahmet Hromadžić, *Putem narodnog heroja Mahmuta Ibrahimpašića*, Zora, II/1949, 9.
Ahmet Hromadžić, *Probuđeno Jadikovo*, Zora, II/1949, 9.
M. Petrović, *U trenutku uspona*, Oslobođenje, 2.11.1965.
Osmica je izvršio zadatak, Glas, Banja Luka, 14.10.1968.
Ahmet Hromadžić, *Politika*, 28.4.1975.
Muris Idrizović, *Pjesnik djetinjstva*, Odjek, XXVIII/1975, 23.
N.R., *Kako je „Oslobođenje" dobilo ime?*, Oslobođenje, 21.6.1980.
Zuko Džumhur, *Tih, sadržajan i mudar čovjek*, Politika, 24.10.1980.
Ahmet Hromadžić, *Prvi praznik u slobodi*, Vesela sveska, XXXII/1985, 17.
Isnam Taljić, *Bijeg u bajku*, Ljiljan, 27.7. do 3.8.1998.
Irfan Horozović i Muhamed Čurovac, *Razgovor sa Ahmetom Hromadžićem*, Život, XLVIII/2001, 1-2.

NAGRADE, POZIVNICE, PRIZNANJA, PLAKATI

Šestoaprilska spomen-plaketa grada Sarajeva, Sarajevo, 6.4.1965.
Pohvala udruženja izdavača i knjižara Jugoslavije Izdavačkom preduzeću „Veselin Masleša" za knjigu grupe autora pod naslovom *Djeca svijeta*, Beograd, 1967.
Povelja NIP "Oslobođenje" Ahmetu Hromadžiću, ratnom članu redakcije, Sarajevo, 30.8.1973.
Portret Ahmeta Hromadžića, crtež-tuš, Mario Mikulić, 1974.
Dvadesetsedmojulska nagrada za roman *Bistri potoci* i doprinos razvoju književnosti za djecu, Sarajevo, 27.7.1974.
Spomen-plaketa Izdavačkog preduzeća „Veselin Masleša" za višegodišnji rad i doprinos u razvoju preduzeća, Sarajevo, 7.6. 1975.
Povelja Republičke Konferencije Saveza organizacija za socijalističko vaspitanje i brigu o djeci, Sarajevo, 27.12.1977.
Povelja o odikovanju Ahmeta Hromadžića Ordenom republike sa srebrnim vijencem, Beograd, 26.11.1979.
Priznanje Festivala Kurirček, Maribor, 9.12.1979.
Zahvalnica festivalskog vijeća Jugoslovenskog festivala djeteta, Šibenik, 23.6.1980.
Plaketa Skupštine opštine Bihać za izuzetno zalaganje i lični doprinos u izgradnji spomenika palim borcima u NOR-u, Kulen Vakuf, 3.11.1981.
Zahvalnica Opštinske konferencije SSRN Višegrad za učešće i doprinos kulturnoj manifestaciji „Višegradska staza", Višegrad, 1981.
Pozivnica za svečano uručenje nagrade ZAVNOBiH-a za 25.11.1985.
Pozivnica prisustovanju svečanoj sjednici Skupštine SRBiH za 25.11.1985.
Povelja o izboru Ahmeta Hromadžića za dopisnog člana ANUBiH, Sarajevo, 14.5.2002.
Plakat Kluba čitalaca knjige za djecu „Ahmet Hromadžić" Kantonalne i univerzitetske bilbioteke Bihać, 2.4.2007.
Ahmet Hromadžić, crtež-tuš, Mario Mikulić
Ahmet Hromadžić, ulje na kartonu, Mario Mikulić

LIČNI PREDMETI

Ručni sat Ahmeta Hromadžića
Nalivpero
Čakijica
Album fotografija
Maskota biblioteke „Lastavica"

LITERATURA

Husein Tahmiščić, *Ahmet Hromadžić: Patuljak vam priča*, Izraz, 2/1958, 2.
Voja Marjanović, *Stvaralačka invencija u krugu bajke*, Život, 30/1970, 7-8.
Zorica Turjačanin, *Neki elementi lirskog izraza Ahmeta Hromadžića u „Patuljku iz zaboravljene zemlje"*, Putevi, 18/1972, 6.
Zorica Turjačanin, *Boje posljednjih predjela*, Putevi, 24/1978, 1-2.
Risto Trifković, *O ljudima i vremenu*. Ratni krug Ahmeta Hromadžića, Izraz, 23/1979, 6.
Mario Mikulić, *Lica, riječi*, Portreti književnika, Sarajevski dani poezije, Sarajevo, 1985.
Željko Grahovac, *Ahmet Hromadžić-veliki majstor bajke*, predgovor knjizi *Ahmet Hromadžić.Okamenjeni vukovi/ Šukrija Pandžo. Samo još kosovi zvižduću*, Bošnjačka književnost u 100 knjiga, Preporod, Sarajevo, 2006.
Ibrahim Kajan, *Razvoj i oblici dječijeg bosanskohercegovačkog romana*, Zalihica, Sarajevo, 2008.

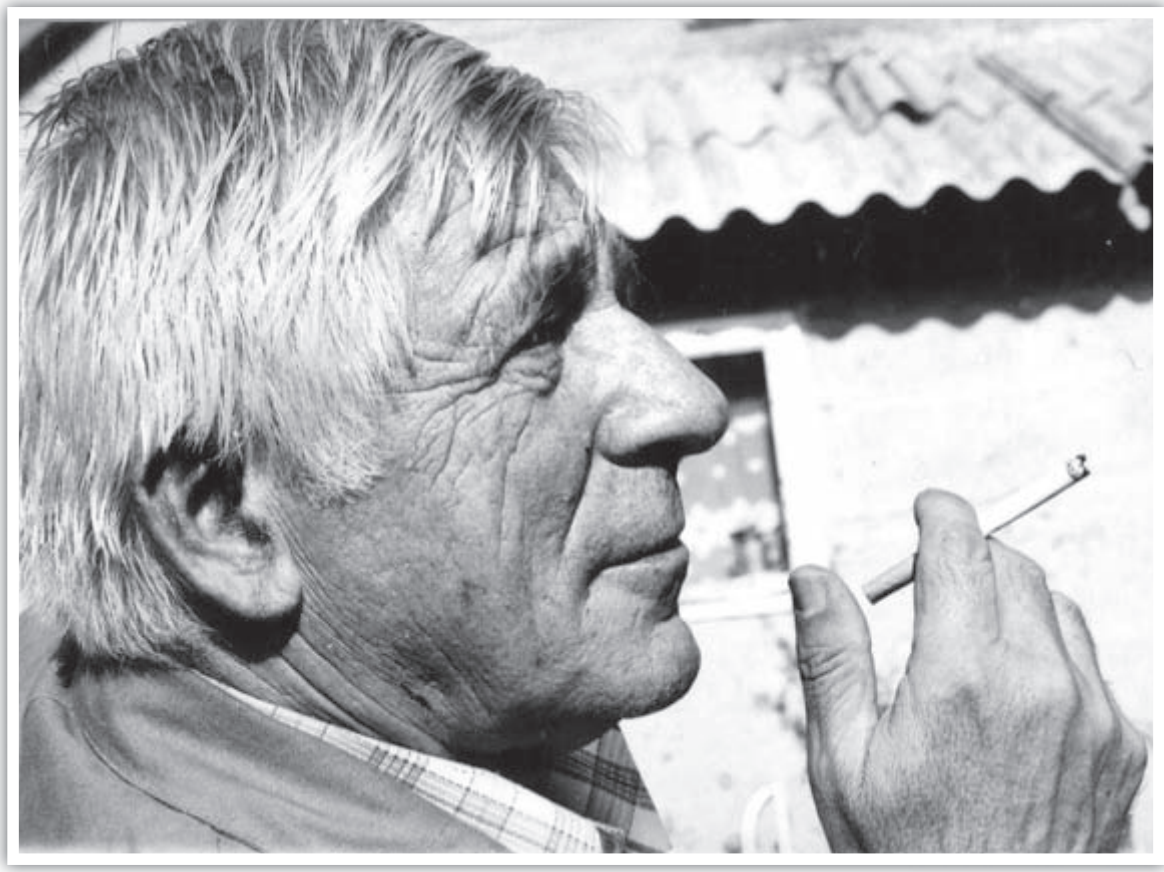

Albert Hofmann

Izdavač:
Muzej književnosti i pozorišne umjetnosti BiH i
Društvo pisaca BiH - 48. Sarajevski dani poezije

Za Izdavača:
Medhija Maglajlić
Muhamed Ćurovac

Izložba
Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH

Autorica izložbe i kataloga
Đana Mustajbašić

Dizajn
Emir Operta

Štampa
Štamparija Bemust

SARAJEVSKI DANI POEZIJE®
Društvo pisaca Bosne i Hercegovine

MUZEJ KNJIŽEVNOSTI I POZORIŠNE UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

GALERIJA MAK

Za pomoć u prikupljanju građe za izložbu posebnu zahvalnost izražavamo uposlenicima OŠ "Ahmet Hromadžić" u Bosanskom Petrovcu, uposlenicima Kantonalne i univerzitetske biblioteke u Bihaću, zatim Ahmetovim sestrama gospođi Hanifi Hromadžić i gospođi Fatimi Nuhanović.

Zahvaljujemo se i Ahmetovoj vjernoj saputnici gospođi Miroslavi Stanković, koja se brinula o njemu do posljednjeg časa. Izuzetno je značajno za Muzej i bosanskohercegovačku književnost da je gospođa Stanković sa tananim osjećanjem za Ahmetovo književno djelo, sačuvala vrijedne dokumente, knjige, albume sa fotografijama i lične predmete iz njegove ostavštine, koji će obogatiti književni fond Muzeja književnosti i pozorišne umjetnosti BiH, za što joj dugujemo duboku zahvalnost.

Za finansijsku podršku, bez koje ne bi ni bilo ove izložbe, kao i mnogo puta do sada, zahvaljujemo se Federalnom ministarstvu kulture i sporta/športa.

SARAJEVSKI DANI POEZIJE®

Društvo pisaca Bosne i Hercegovine

48. Međunarodna književna manifestacija

SARAJEVO | MOSTAR | BANJA LUKA | GORAŽDE | TEŠANJ | ČELIĆ

6 -13. 5. 2009.

www.sadapoezije.ba